

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ГІДРОМЕТЕОРОЛОГІЇ І ЕКОЛОГІЇ

М. Г. Сербов, Р. В. Сидорак

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ РИБНИЦТВА

КУРС ЛЕКЦІЙ

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності Н5 Водні біоресурси та аквакультура

Одеса
ОНУ імені І. І. Мечникова
2026

УДК 639.3:658(042.4)
C32

Автори:

М. Г. Сербов, доктор економічних наук, професор, професор кафедри водних біоресурсів та аквакультури;

Р. В. Сидорак, викладач кафедри водних біоресурсів та аквакультури.

Рецензенти:

М. І. Бургаз, завідувачка кафедри, кандидат біологічних наук, доцент кафедри водних біоресурсів та аквакультури ОНУ імені І. І. Мечникова;

В. Й. Божик, кандидат біологічних наук, доцент кафедри водних біоресурсів та аквакультури Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького.

*Рекомендовано до видання науково-методичною радою
ОНУ імені І. І. Мечникова
Протокол № 3 від 18 червня 2026 р.*

Сербов М. Г., Сидорак Р. В.

C32 Економічна діяльність підприємств рибництва [Електронний ресурс] : курс лекцій для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищ. освіти спец. Н5 Водні біоресурси та аквакультура. Електронні текстові дані (1 файл : 3,4 МБ). Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2026. 87 с.

ISBN 978-617-8945-21-3

У курсі лекцій висвітлено теоретичні основи та практичні аспекти економічної діяльності підприємств рибництва. Розглянуто питання організації виробництва, формування витрат, собівартості, ціноутворення, прибутковості та економічної ефективності рибницьких господарств. Матеріал спрямований на формування у майбутніх фахівців знань і практичних навичок у сфері економіки та управління підприємствами рибогосподарського профілю.

Курс лекцій призначений для здобувачів факультету гідрометеорології і екології, які навчаються за спеціальністю Н5 Водні біоресурси та аквакультура першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Він також може бути корисним для здобувачів суміжних спеціальностей, викладачів, дослідників і фахівців у галузі рибництва та аквакультури.

УДК 639.3:658(042.4)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
1 Основи економічної діяльності підприємств рибництва	7
1.1 Сутність, мета та завдання економічної діяльності у рибному господарстві	7
1.2 Особливості функціонування рибогосподарських підприємств у ринкових умовах	11
1.3 Показники ефективності роботи підприємств рибництва	13
2 Організаційно-економічні основи функціонування підприємств рибництва	16
2.1 Рибництво як складова аграрного сектору та об'єкт економічного аналізу	17
2.2 Організаційно-правові форми та структура управління підприємствами рибного господарства	22
2.3 Особливості виробничого циклу та економічні чинники, що впливають на ефективність рибництва	26
3 Матеріально-технічна база і виробничий потенціал рибогосподарських підприємств	34
3.1 Основні фонди, їх структура, оцінка та відтворення в аквакультури	35
3.2 Ставкові господарства як основа виробничого потенціалу рибництва	38
3.3 Шляхи підвищення ефективності використання виробничих ресурсів у рибництві	40
4 Трудові ресурси та управління продуктивністю праці	46
4.1 Склад, чисельність і структура трудових ресурсів у рибогосподарських підприємствах	46
4.2 Методи оцінювання та аналіз продуктивності праці	50
4.3 Напрями удосконалення системи мотивації та оплати праці у рибництві	54
5 Витрати, собівартість і економічна ефективність виробництва	60
5.1 Склад і класифікація витрат на виробництво рибної продукції	60
5.2 Формування та структура собівартості у рибницьких господарствах	63
5.3 Економічна ефективність виробництва та резерви її підвищення	64

6 Фінансові результати та розвиток підприємств рибного господарства	67
6.1 Формування доходів, прибутку та рентабельності рибогосподарських підприємств	68
6.2 Використання прибутку, інвестиційна та інноваційна діяльність у рибництві	70
6.3 Маркетинг рибної продукції та канали реалізації	74
6.4 Сталий розвиток і конкурентоспроможність підприємств аквакультури	80
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	86

ВСТУП

Курс лекцій підготовлено відповідно до силабусу та робочої програми дисципліни «Економічна діяльність підприємств рибництва», що є вибірковою складовою частиною циклу фахових дисциплін з підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності Н5 «Водні біоресурси та аквакультура».

Метою вивчення дисципліни «Економічна діяльність підприємств рибництва» є формування у здобувачів теоретичних знань і практичних навичок щодо організації, планування, аналізу та оцінки економічної ефективності діяльності підприємств рибницької галузі.

Вивчення дисципліни передбачає ознайомлення здобувачів з особливостями економіки рибницьких господарств, методами аналізу виробничо-господарської діяльності, підходами до розрахунку економічних показників, а також із принципами ефективного управління підприємствами галузі. Значна увага приділяється питанням економічної безпеки, обліку виробничих витрат, планування обсягів виробництва та реалізації продукції, а також пошуку шляхів підвищення економічної результативності господарювання.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

СК 12. Здатність здійснювати технологічні процеси, забезпечення матеріально-технічними, трудовими, інформаційними і фінансовими ресурсами.

СК 13. Здатність аналізувати господарську діяльність, проводити облік матеріальних цінностей, основних засобів, реалізацію продукції аквакультури.

СК 14. Здатність складати кошториси та оцінювати економічну ефективність проектів, управляти рибогосподарськими колективами, планувати виробництво та реалізацію продукції аквакультури.

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен:

знати: ключові поняття теорії бухгалтерського обліку та економічної діяльності; методи і принципи обліку; порядок здійснення бухгалтерських записів за типовими господарськими операціями; калькулювання собівартості продукції аквакультури;

вміти: практично використовувати нормативну документацію щодо оцінки стану екосистем; самостійно складати типові первинні документи з обліку; правильно оформляти групувальні документи; правильно оформляти.

реєстри аналітичного обліку витрат на виробництво; використовувати результати комп'ютерної обробки облікової інформації в управлінні рибницьким господарством.

При підготовці цього курсу лекцій були використані літературні джерела довідкового характеру, навчальні посібники, підручники, наукові праці вітчизняних та іноземних авторів, а також нормативні й методичні матеріали з питань економіки підприємств рибництва.

1 ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РИБНИЦТВА

Економічна діяльність підприємств рибництва охоплює сукупність виробничих, організаційних, фінансових і управлінських процесів, спрямованих на ефективне використання водних, біологічних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Її головним призначенням є забезпечення стабільного виробництва рибної продукції, задоволення потреб споживачів, отримання прибутку та створення умов для подальшого розвитку підприємства.

Рибогосподарські підприємства мають певні особливості, що відрізняють їх від інших суб'єктів господарювання. Їхня діяльність значною мірою залежить від природно-кліматичних умов, стану водного середовища, біологічних особливостей об'єктів вирощування, сезонності виробничих процесів, якості кормів, технологічного забезпечення та рівня організації праці. Тому ефективне функціонування підприємств рибництва потребує раціонального планування, контролю витрат, оцінювання результатів виробництва та своєчасного прийняття управлінських рішень.

В умовах ринкової економіки важливого значення набувають питання конкурентоспроможності продукції, формування цін, пошуку ринків збуту, забезпечення якості та зниження собівартості виробництва. Підприємства рибництва повинні орієнтуватися не лише на збільшення обсягів вирощування риби та інших гідробіонтів, а й на підвищення економічної результативності своєї діяльності. Для цього використовують систему показників ефективності, які дають змогу оцінити рівень використання ресурсів, прибутковість, продуктивність праці, рентабельність і загальний фінансово-економічний стан підприємства.

1.1 Сутність, мета та завдання економічної діяльності у рибному господарстві

Економічна діяльність у рибному господарстві – це система виробничо-господарських, організаційних і управлінських заходів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування підприємств, що здійснюють відтворення, вирощування, вилов, переробку та реалізацію риби й інших водних біоресурсів. Вона охоплює сукупність економічних відносин, що формуються у процесі використання природних, матеріальних, трудових, фінансових та енергетичних ресурсів з метою отримання певного виробничого і фінансового результату. У рибному господарстві економічна діяльність має

особливе значення, оскільки ця галузь поєднує риси аграрного виробництва, природокористування, харчової промисловості та підприємницької діяльності.

Сутність економічної діяльності у рибному господарстві полягає у раціональному поєднанні ресурсного потенціалу підприємства з виробничими потребами галузі, забезпеченні безперервності технологічних процесів, досягненні максимально можливого обсягу якісної продукції та отриманні прибутку за умов дотримання екологічних, санітарних і господарських вимог. Вона передбачає не лише безпосередню організацію виробництва, а й планування, облік, економічний аналіз, контроль витрат, визначення собівартості, формування цінової політики, оцінку ефективності та прийняття управлінських рішень. Саме через економічну діяльність реалізується взаємозв'язок між біологічними особливостями об'єктів рибництва, технологічними умовами їх вирощування та кінцевими результатами роботи підприємства.

У сучасних умовах ринкової економіки економічна діяльність у рибному господарстві набуває особливої актуальності, оскільки від рівня її організації залежить конкурентоспроможність підприємства, його фінансова стійкість, здатність до інноваційного розвитку та адаптації до змін зовнішнього середовища. Ефективність господарювання у цій сфері визначається вмінням раціонально використовувати наявні ресурси, своєчасно реагувати на коливання попиту, впроваджувати сучасні технології вирощування та переробки продукції, а також забезпечувати високу якість і безпечність товарів, що надходять на ринок.

Метою економічної діяльності у рибному господарстві є забезпечення стабільного, рентабельного та ефективного функціонування підприємств галузі, спрямованого на виробництво конкурентоспроможної продукції, задоволення потреб населення у рибі та інших водних біоресурсах, отримання прибутку та створення передумов для сталого розвитку рибогосподарського комплексу. Водночас важливою метою є збереження та відтворення водних біоресурсів, оскільки рибне господарство безпосередньо пов'язане з використанням природного середовища і має враховувати екологічні обмеження та вимоги раціонального природокористування.

Для досягнення цієї мети економічна діяльність у рибному господарстві передбачає виконання низки взаємопов'язаних завдань. Насамперед до них належить планування виробничо-господарської діяльності підприємства, визначення оптимальних обсягів вирощування або вилову продукції, прогнозування витрат і доходів, розрахунок економічної доцільності окремих технологічних заходів. Важливим завданням є також раціональне використання всіх видів ресурсів – водних, земельних, кормових, енергетичних, трудових і

фінансових – з метою зниження витрат та підвищення віддачі від їх використання.

Одним із ключових завдань економічної діяльності є визначення собівартості продукції та пошук шляхів її зниження без погіршення якості. Це має особливе значення для підприємств рибного господарства, де значна частка витрат припадає на корми, енергоносії, посадковий матеріал, технічне оснащення, оплату праці та забезпечення належного гідрохімічного режиму. Важливим завданням є також формування ефективної системи ціноутворення, яка дає можливість не лише покривати витрати виробництва, а й забезпечувати прибутковість та подальший розвиток підприємства.

Не менш важливим напрямом економічної діяльності є підвищення продуктивності праці, удосконалення організації виробництва, покращення використання основних засобів і оборотних ресурсів, а також забезпечення належного рівня рентабельності та платоспроможності підприємства. Значну роль відіграє економічний аналіз результатів діяльності, який дає змогу виявляти резерви виробництва, оцінювати ефективність окремих підрозділів і технологічних процесів, визначати слабкі місця у системі господарювання та обґрунтовувати напрями подальшого розвитку.

У сучасних умовах важливого значення набувають інвестиційне та інноваційне забезпечення підприємств рибного господарства, а також формування їх економічної безпеки. Упровадження новітніх технологій вирощування, автоматизація виробничих процесів, удосконалення систем аерації, фільтрації, годівлі, моніторингу якості води та переробки продукції потребують належного економічного обґрунтування, визначення доцільності капіталовкладень, строків окупності та очікуваної ефективності. Водночас економічна діяльність має бути спрямована на зниження ризиків, пов'язаних із хворобами гідробіонтів, сезонними коливаннями виробництва, змінами ринкової кон'юнктури, подорожчанням кормів і енергоносіїв, а також нестабільністю збуту продукції.

На рис. 1.1 узагальнено основні напрями економічної діяльності підприємств рибного господарства, які забезпечують їхню прибутковість, економічну безпеку та довгостроковий розвиток.

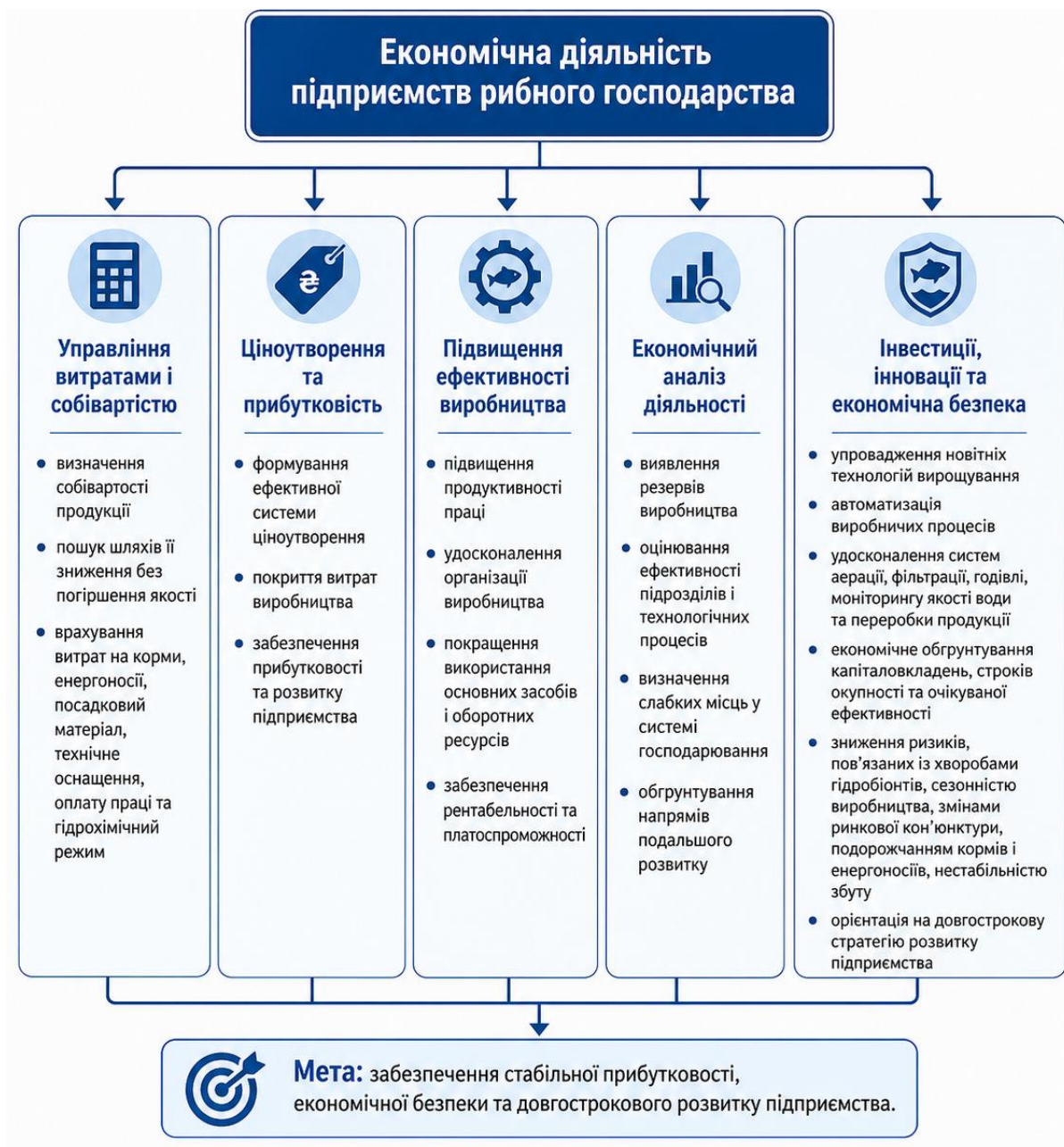

Рис. 1.1. Основні завдання економічної діяльності підприємств рибного господарства

Економічна діяльність у рибному господарстві є важливою основою ефективного функціонування галузі. Вона забезпечує поєднання біологічних, технологічних і господарських аспектів виробництва, сприяє раціональному використанню ресурсів, підвищенню економічної результативності підприємств та зміцненню їх конкурентних позицій. Її мета полягає у досягненні стабільного й прибуткового виробництва, а основні завдання спрямовані на планування, організацію, аналіз і вдосконалення всіх елементів господарської діяльності у сфері рибництва.

Отже, економічна діяльність підприємств рибництва охоплює взаємопов'язані економічні, організаційні та трудові складові, ефективне

поєднання яких забезпечує стабільний розвиток підприємства, підвищення результативності виробництва та зміцнення його конкурентних позицій на ринку.

1.2 Особливості функціонування рибогосподарських підприємств у ринкових умовах

Економічна діяльність підприємств рибництва в сучасних умовах ґрунтується на раціональному використанні матеріальних, водних, трудових і фінансових ресурсів та спрямована на задоволення потреб споживачів. Оскільки ресурси, що залучаються до виробництва, є обмеженими, особливого значення набуває ефективне використання виробничого потенціалу підприємства, зниження витрат і забезпечення стабільних результатів господарювання. Специфіка рибницьких підприємств полягає в поєднанні загальних економічних закономірностей із галузевими особливостями, зумовленими характером продукції, умовами її вирощування, сезонністю, залежністю від природних чинників та необхідністю дотримання технологічних режимів.

У ринкових умовах діяльність підприємств рибництва орієнтується не лише на виробництво продукції, а передусім на попит споживача, вимоги ринку та конкурентне середовище. Це зумовлює потребу в постійному вдосконаленні організації виробництва, підвищенні якості продукції, розширенні асортименту, пошуку ефективних каналів реалізації та адаптації до змін ринкової кон'юнктури. Важливими умовами успішного функціонування є інтенсифікація виробництва, спеціалізація, впровадження сучасних технологій та орієнтація на підвищення конкурентоспроможності продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

На рис. 1.2 відображено основні складові економічної діяльності підприємств рибництва від раціонального використання ресурсів і організації праці до формування прибутку, рентабельності та зміцнення ринкових позицій.

Рис. 1.2. Основні складові економічної діяльності підприємств рибництва

Отже, економічна діяльність підприємств рибництва охоплює взаємопов'язані економічні, організаційні та трудові складові, ефективне поєднання яких забезпечує покриття витрат, одержання прибутку, підвищення результативності виробництва та зміцнення конкурентних позицій підприємства на ринку.

1.3 Показники ефективності роботи підприємств рибництва

Ефективність роботи підприємств рибництва оцінюється за системою економічних показників, які дають змогу визначити результативність використання матеріальних, трудових, фінансових і природних ресурсів у процесі виробництва та реалізації продукції. Такі показники відображають рівень господарювання підприємства, його здатність забезпечувати стабільний випуск продукції, покривати витрати, отримувати прибуток і зберігати конкурентні позиції на ринку.

Одними з найважливіших показників є обсяг виробленої та реалізованої продукції, які характеризують масштаби діяльності підприємства та результативність збуту. У рибництві важливе значення має також рибопродуктивність, яка показує кількість продукції, отриманої з одиниці площі водойми, басейну або іншої виробничої системи, і відображає рівень інтенсивності ведення господарства. Не менш важливим показником є собівартість продукції, що охоплює сукупність усіх витрат на її виробництво та реалізацію. Зниження собівартості за умови збереження належної якості продукції є одним із головних шляхів підвищення ефективності діяльності підприємства.

Центральне місце в оцінці ефективності займають прибуток і рентабельність. Прибуток характеризує кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства і визначається як різниця між виручкою від реалізації продукції та витратами на її виробництво. Рентабельність, у свою чергу, показує рівень прибутковості виробництва та дає змогу оцінити, наскільки ефективно використовуються вкладені ресурси. Важливу роль відіграють також показники продуктивності праці, використання основних виробничих засобів, оборотних коштів, а також виробничо-технологічні показники, зокрема виживаність риби, темпи її росту, кормовий коефіцієнт, вихід товарної продукції та якість (табл. 1.1).

Сукупна оцінка цих показників дає змогу об'єктивно визначити рівень економічної результативності підприємства, виявити резерви підвищення ефективності та обґрунтувати напрями подальшого розвитку.

Наведені складові у сукупності формують економічний механізм функціонування підприємства, від якого залежать його фінансова стійкість, рівень прибутковості та можливості подальшого розвитку.

Таблиця 1.1

Основні показники ефективності роботи підприємств рибництва

Показник	Характеристика	Значення для підприємства
Обсяг виробленої продукції	Кількість вирощеної або виловленої риби за певний період	Характеризує масштаби виробництва
Обсяг реалізованої продукції	Кількість продукції, що була продана	Відображає результативність збуту
Рибопродуктивність	Кількість продукції з одиниці площі водойми або виробничої системи	Показує інтенсивність ведення господарства
Собівартість продукції	Сукупність витрат на виробництво і реалізацію продукції	Дає змогу оцінити рівень витрат
Ціна реалізації	Грошовий вираз вартості продукції на ринку	Впливає на виручку та прибуток
Прибуток	Різниця між виручкою та витратами	Визначає кінцевий фінансовий результат
Рентабельність	Відносний показник прибутковості	Характеризує економічну ефективність
Продуктивність праці	Обсяг продукції на одного працівника	Відображає ефективність використання трудових ресурсів
Кормовий коефіцієнт	Кількість корму на одиницю приросту маси риби	Дає змогу оцінити ефективність годівлі
Виживаність риби	Частка особин, що збереглися протягом циклу вирощування	Характеризує якість технології вирощування
Вихід товарної продукції	Частка продукції, придатної до реалізації	Показує виробничу результативність
Якість продукції	Відповідність продукції стандартам і вимогам ринку	Визначає конкурентоспроможність

Оцінювання ефективності роботи підприємств рибництва має здійснюватися з урахуванням взаємозв'язку між усіма наведеними показниками, оскільки зміна одного з них неминуче впливає на інші результати господарської діяльності. Саме комплексний підхід до аналізу ефективності дає змогу не лише визначити поточний стан підприємства, а й сформувати

обґрунтовані управлінські рішення щодо підвищення його економічної стійкості та конкурентоспроможності.

У практиці рибницьких господарств така система показників використовується для планування виробництва, контролю за використанням ресурсів, оцінювання доцільності технологічних заходів і прогнозування кінцевих фінансових результатів. Це дає можливість своєчасно виявляти резерви зростання, коригувати виробничу політику підприємства та забезпечувати його стабільний розвиток у ринкових умовах.

Отже, система показників ефективності дає змогу комплексно оцінити результати діяльності підприємства рибництва, встановити рівень використання ресурсів, виявити резерви підвищення прибутковості та обґрунтувати напрями подальшого розвитку.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягає сутність економічної діяльності підприємств рибництва?
2. Яка основна мета економічної діяльності у рибному господарстві?
3. Які основні завдання економічної діяльності підприємств рибництва?
4. Які ресурси використовуються в економічній діяльності рибогосподарських підприємств?
5. Чому раціональне використання ресурсів є важливою умовою ефективної роботи підприємства?
6. Які чинники впливають на економічні результати діяльності підприємств рибництва?
7. У чому полягають особливості функціонування рибогосподарських підприємств у ринкових умовах?
8. Яке значення має КВЕД для обліку та аналізу діяльності підприємств рибного господарства?
9. До яких класів КВЕД-2010 належить діяльність у сфері аквакультури?
10. Чому рибництво розглядають як складову аграрного сектора?
11. У чому полягає значення економічного аналізу для діяльності рибницьких господарств?
12. Які показники використовують для оцінювання ефективності роботи підприємств рибництва?

2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ РИБНИЦТВА

Підприємства рибництва є важливою складовою аграрного та продовольчого сектору, оскільки забезпечують населення рибою та іншою водною продукцією, сприяють раціональному використанню водних біоресурсів і формують сировинну базу для харчової промисловості. Їх функціонування ґрунтується на поєднанні біологічних, технологічних, економічних і організаційних процесів, кожен із яких впливає на кінцеві результати виробничої діяльності.

Особливістю підприємств рибництва є те, що їх виробничий процес тісно пов'язаний із природним середовищем. Ефективність роботи значною мірою залежить від гідрологічних, гідрохімічних, кліматичних і біологічних умов, які визначають можливості вирощування риби, темпи її росту, виживаність та продуктивність водойм. Саме тому діяльність таких підприємств потребує постійного контролю якості води, стану кормової бази, щільності посадки та санітарно-біологічного стану об'єктів вирощування.

Функціонування підприємств рибництва охоплює кілька взаємопов'язаних напрямів: виробництво рибопосадкового матеріалу, вирощування товарної риби, відтворення та поліпшення природних популяцій, переробку й реалізацію готової продукції. Залежно від спеціалізації підприємства можуть здійснювати повний виробничий цикл або окремі його етапи. Важливого значення набуває раціональна організація виробництва, яка включає планування обсягів вирощування, забезпечення кормами, технічними засобами, трудовими ресурсами та матеріальною базою.

У сучасних умовах підприємства рибництва функціонують на засадах господарської самостійності, самоокупності та орієнтації на ринковий попит. Їх діяльність має бути економічно обґрунтованою, а виробництво – прибутковим і конкурентоспроможним. Це передбачає ефективне використання основних фондів, оборотних засобів, оптимізацію витрат, впровадження інноваційних технологій вирощування та підвищення якості продукції.

Важливим чинником стабільної роботи підприємств рибництва є дотримання екологічних вимог та принципів раціонального природокористування. Надмірне антропогенне навантаження, погіршення якості води, зміна гідрологічного режиму водойм і кліматичні коливання можуть істотно ускладнювати виробничу діяльність. У зв'язку з цим сучасне рибництво потребує впровадження ресурсозберігаючих і екологічно безпечних технологій, здатних забезпечити стале виробництво.

Водночас функціонування підприємств рибництва неможливо розглядати лише як сукупність окремих виробничих операцій. Воно є складною системою господарської діяльності, у межах якої взаємодіють природні ресурси, засоби виробництва, трудові ресурси, фінансове забезпечення та управлінські рішення. Саме узгодженість цих складових визначає здатність підприємства підтримувати безперервність виробничого циклу, досягати запланованих обсягів вирощування та забезпечувати належну економічну результативність.

Суттєвого значення для стабільного функціонування набуває також правильний вибір організаційної структури підприємства, рівень його спеціалізації, забезпеченість матеріально-технічною базою та здатність адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Зміни попиту на рибну продукцію, коливання цін на корми й енергоносії, посилення екологічних вимог та необхідність модернізації виробництва вимагають від підприємств рибництва гнучкості, економічної виваженості та здатності своєчасно впроваджувати сучасні підходи до організації господарської діяльності.

У зв'язку з цим підприємства рибництва слід розглядати як багатофункціональні виробничо-економічні системи, ефективність яких визначається не тільки природними умовами, а й якістю управління, рівнем планування, організацією праці та використання наявних ресурсів. Саме комплексний підхід до їх функціонування дає можливість забезпечити належний рівень рентабельності, підвищити конкурентоспроможність продукції та створити передумови для довгострокового розвитку галузі.

Отже, основи функціонування підприємств рибництва полягають у раціональному поєднанні природних ресурсів, технологічних процесів, економічних механізмів та організаційного управління. Ефективна діяльність таких підприємств можлива лише за умови комплексного підходу до виробництва, що враховує як біологічні особливості об'єктів вирощування, так і вимоги сучасного ринку.

2.1 Рибництво як складова аграрного сектора та об'єкт економічного аналізу

КВЕД – це офіційний документ, у якому наведено перелік видів економічної діяльності, разом із їх кодами. КВЕД застосовується для аналізу статистичної, фінансової, митної, податкової, банківської та іншої економічної інформації.

За методологічними засадами, принципами побудови та призначенням КВЕД є статистичною класифікацією, створеною як інструментарій для систематизації та групування економічної та соціальної інформації у

стандартний формат. Дає змогу опрацьовувати великі масиви даних, узагальнювати їх та використовувати під час розроблення програм і прогнозів розвитку. Об'єктами класифікації у КВЕД є види економічної діяльності статистичних одиниць – юридичних осіб, відокремлених підрозділів юридичних осіб, а також фізичних осіб-підприємців, які на вищих рівнях класифікації об'єднуються у відповідні галузі.

У Господарському кодексі України від 16.01.2003 № 436-IV та статистичних класифікаціях термін “галузь” визначається як діяльність сукупності виробничих (статистичних) одиниць, що беруть участь у переважно однакових або подібних видах економічної діяльності.

Для рибницьких господарств КВЕД виступає важливим інструментом відображення стану економічної діяльності та основою для пошуку шляхів поліпшення фінансово-економічних показників. Його використовують під час проведення статистичних спостережень, аналізу інформації на макrorівні, зокрема для складання міжгалузевого балансу виробництва й розподілу товарів і послуг відповідно до системи національних рахунків. Крім того, КВЕД є основою обліку підприємств за видами економічної діяльності в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України, а також забезпечує можливість зіставлення національної статистичної інформації з міжнародною завдяки використанню єдиної статистичної термінології та уніфікованих підходів до визначення і зміни видів економічної діяльності суб'єктів господарювання.

Подальший розвиток диверсифікації рибного господарства у напрямі аквакультури був закріплений під час розроблення національної версії КВЕД (ДК 009:2010), створеної на основі NACE (Rev. 2, 2006) та Центральної статистичної класифікації продукції за видами економічної діяльності СРА-2008. У результаті цього секції, що раніше розмежовували сільське господарство та рибництво, були переглянуті й об'єднані в єдину Секцію А – «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство». У сучасній структурі КВЕД ця секція включає три розділи. В Україні діяльність у сфері аквакультури регламентується КВЕД-2010 і віднесена до розділу 03 «Рибне господарство», зокрема до класів 03.21 «Морське рибництво» та 03.22 «Прісноводне рибництво». За інформацією Державного агентства меліорації та рибного господарства України у цій сфері функціонує близько 3600 суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з вирощуванням риби, моллюсків та інших водних біоресурсів.

Рибництво є важливою складовою аграрного сектора, оскільки забезпечує населення цінною харчовою продукцією та сприяє ефективному використанню водних ресурсів. Воно поєднує біологічні особливості вирощування водних

організмів із виробничими, технічними та економічними процесами. Саме тому рибницькі господарства розглядають не лише як виробничі одиниці, а і як об'єкти економічного аналізу.

Економічний аналіз у рибництві дає змогу оцінити витрати виробництва, собівартість продукції, продуктивність праці, прибуток, рентабельність та ефективність використання ресурсів. На основі такого аналізу визначають резерви підвищення ефективності господарювання, обґрунтовують напрями вдосконалення організації виробництва та оцінюють перспективи подальшого розвитку підприємств у ринкових умовах.

Важливою ознакою рибництва як об'єкта економічного аналізу є його залежність від природних, біологічних і технологічних чинників, що безпосередньо впливають на кінцеві результати господарювання. На відміну від багатьох інших галузей, у рибництві ефективність виробництва визначається не лише рівнем матеріально-технічного забезпечення чи організації праці, а й станом водного середовища, якістю кормів, сезонними особливостями, темпами росту гідробіонтів та рівнем їх виживаності. Це зумовлює необхідність комплексного економічного аналізу, який має враховувати як виробничі, так і природно-біологічні передумови формування результатів діяльності.

У зв'язку з цим економічний аналіз у рибництві спрямовується на визначення ефективності використання водойм, кормових, трудових, енергетичних і фінансових ресурсів, а також на оцінювання доцільності застосування різних технологій вирощування і способів організації виробництва. Його результати є основою для прийняття управлінських рішень щодо оптимізації витрат, підвищення рибопроductивності, поліпшення якості продукції та зміцнення економічної стійкості підприємства. Саме тому рибництво в сучасних умовах слід розглядати не лише як важливу складову аграрного сектору, а і як специфічний напрям господарської діяльності, що потребує системного економічного обґрунтування та постійного аналітичного супроводу.

Підприємства рибництва функціонують у межах складної виробничо-економічної системи, де всі елементи діяльності тісно взаємопов'язані. Виробничий результат у цій галузі формується під впливом не лише обсягів вкладених ресурсів, а й якості управління, рівня спеціалізації, вибору технології вирощування, організації збуту та здатності підприємства адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Саме тому основи функціонування рибницьких підприємств доцільно розглядати як сукупність економічних, організаційних і технологічних умов, від яких залежить стабільність господарювання та кінцева ефективність виробництва.

Особливу роль у функціонуванні підприємств рибництва відіграє виробничий цикл, який має виражену біологічну зумовленість. Його тривалість, послідовність окремих етапів і кінцеві результати безпосередньо залежать від видового складу об'єктів вирощування, умов утримання, рівня забезпечення кормами, температурного режиму, якості води та інших чинників. Це означає, що підприємство повинне організовувати свою діяльність з урахуванням не лише економічної доцільності, а й біотехнологічних вимог, оскільки порушення оптимальних умов вирощування неминуче позначається на продуктивності, якості продукції та собівартості виробництва.

Важливим елементом функціонування рибницьких підприємств є їх матеріально-технічне забезпечення. Стан ставів, басейнів, садків, інкубаційних цехів, систем водопостачання, аерації, фільтрації, годівлі та транспортування продукції безпосередньо впливає на можливості підприємства підтримувати необхідний технологічний режим і забезпечувати безперервність виробництва. Від рівня технічного оснащення залежить не лише продуктивність праці, а й ефективність використання кормів, енергії, води та інших ресурсів, що в підсумку відбивається на фінансових результатах господарювання.

Успішне функціонування підприємства рибництва неможливе без кваліфікованих працівників, здатних виконувати технологічні операції, контролювати стан об'єктів вирощування, дотримуватися ветеринарно-санітарних вимог і забезпечувати належний рівень організації виробництва. Водночас ефективність підприємства значною мірою визначається якістю управлінських рішень, пов'язаних із плануванням, організацією праці, обліком витрат, аналізом результатів діяльності та прогнозуванням розвитку.

У ринкових умовах підприємства рибництва повинні враховувати вплив зовнішніх економічних чинників, зокрема зміну попиту на рибну продукцію, рівень конкуренції, коливання цін на корми, енергоносії, посадковий матеріал і транспортні послуги. Це зумовлює необхідність постійного пошуку більш ефективних моделей господарювання, удосконалення організації виробництва, диверсифікації діяльності та впровадження інноваційних рішень. Саме гнучкість у реагуванні на ринкові зміни є однією з основ довгострокового функціонування й розвитку підприємств галузі.

Отже, основи функціонування підприємств рибництва охоплюють не лише технологічний бік виробництва, а й широкий комплекс економічних, організаційних, ресурсних та екологічних аспектів. Їх урахування дає змогу забезпечити стабільну роботу підприємства, підвищити ефективність використання наявного потенціалу, зменшити виробничі ризики та створити передумови для успішного розвитку рибницького господарства в сучасних умовах.

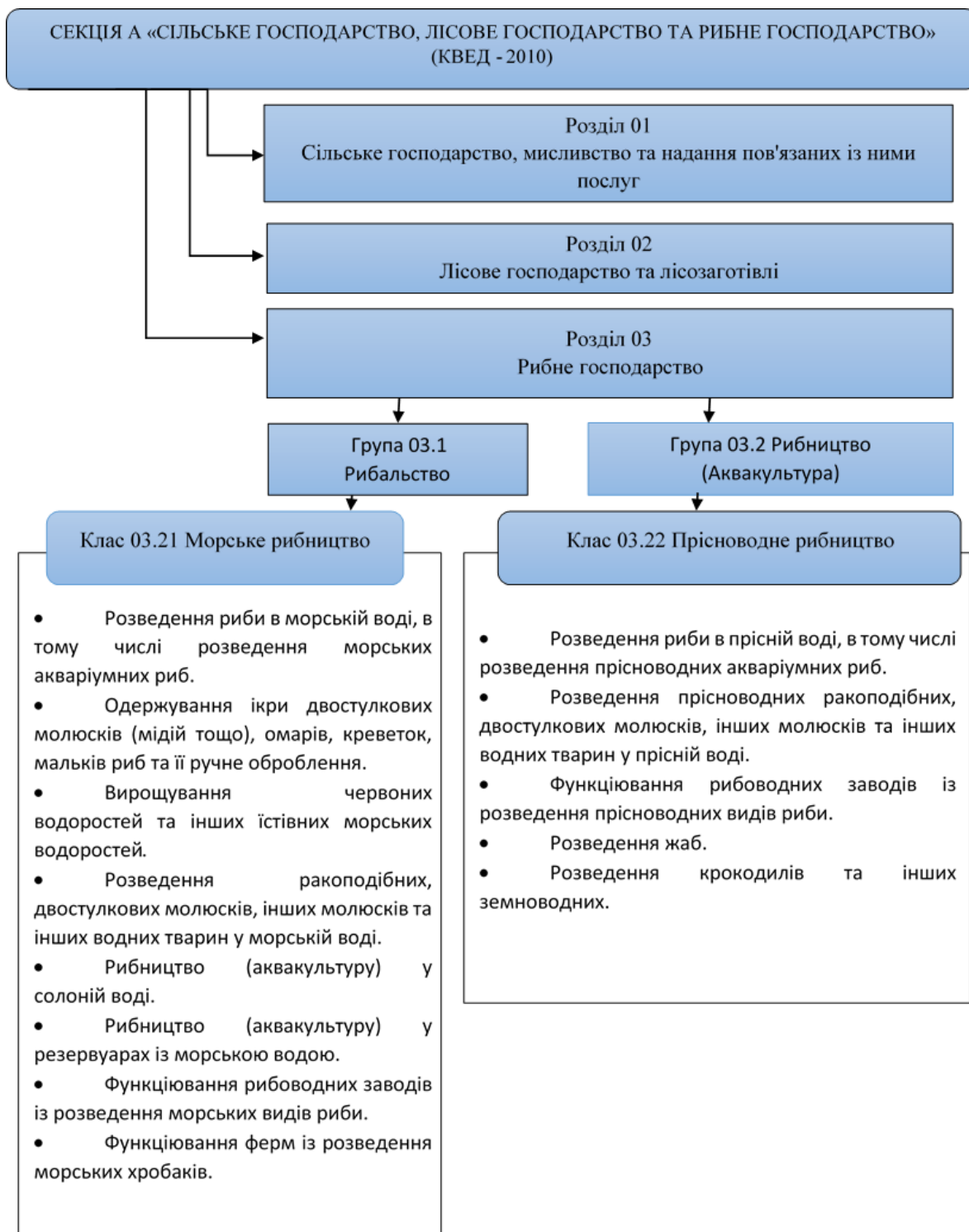

Рис. 2.1. КВЕД у сфері аквакультури

Клас 03.21 охоплює вирощування риби, молюсків, ракоподібних та інших водних організмів у морській воді, включаючи функціонування морських рибоводних господарств.

Клас 03.22 стосується вирощування риби та інших водних організмів у прісноводному середовищі, зокрема діяльності рибоводних заводів, ставових, басейнових та інших господарств, що спеціалізуються на прісноводній

аквакультурі. Наведена класифікація має важливе значення для статистичного обліку, державного регулювання, ліцензування окремих видів діяльності, а також для економічного аналізу функціонування рибогосподарських підприємств.

Отже, класифікація аквакультурної діяльності за КВЕД дає змогу чітко визначити місце рибництва в національній економіці, розмежувати напрями спеціалізації підприємств та сформуванати основу для оцінювання їх виробничих і фінансово-економічних показників. Саме тому врахування належності підприємства до певного класу аквакультури є важливим під час аналізу його ресурсного забезпечення, витрат, результатів діяльності та перспектив розвитку.

2.2 Організаційно-правові форми та структура управління підприємствами рибного господарства

Економіка рибогосподарських підприємств тісно пов'язана з організацією виробництва, менеджментом і маркетингом, бухгалтерським обліком, організацією бізнесу, фінансовою діяльністю рибогосподарських підприємств.

Структура управління рибогосподарським підприємством формується залежно від складу персоналу, розподілу обов'язків між працівниками та характеру виконуваних ними функцій. Ефективність діяльності підприємства значною мірою залежить від трудового колективу, рівня його кваліфікації, організованості та здатності забезпечувати виконання виробничих завдань. Трудовий колектив охоплює всіх працівників, які беруть участь у господарській діяльності підприємства.

За функціональним призначенням персонал підприємства поділяється на персонал основної та неосновної діяльності. До персоналу основної діяльності належать працівники, зайняті у виробництві продукції, її обслуговуванні, а також працівники апарату управління. До персоналу неосновної діяльності відносять працівників невиробничих підрозділів, які безпосередньо не пов'язані з виробничим процесом, але забезпечують належні умови функціонування підприємства.

За характером виконуваних функцій персонал рибогосподарського підприємства поділяється на керівників, спеціалістів, службовців і робітників. Керівники здійснюють загальне управління підприємством і його підрозділами, приймають управлінські рішення та координують діяльність працівників. Спеціалісти виконують професійні виробничі, технічні, економічні та організаційні функції. Службовці забезпечують ведення документації, облік,

контроль і господарське обслуговування. Робітники безпосередньо беруть участь у виробничому процесі та виконанні виробничих операцій.

Рис. 2.2. Основні складові функціонування підприємств рибництва

Важливою складовою структури управління є професійно-кваліфікаційний склад персоналу. Він визначається розподілом працівників за професіями, спеціальностями та рівнем кваліфікації. Це дає змогу раціонально розподіляти обов'язки між працівниками, забезпечувати належний рівень організації праці та підвищувати ефективність діяльності підприємства. Професійно-кваліфікаційна структура персоналу відображається у штатному розписі, де визначаються перелік посад, чисельність працівників і розміри посадових окладів. Основні складові функціонування підприємств рибництва та їх роль у виробничо-господарській діяльності узагальнено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Основні чинники функціонування підприємств рибництва та їх характеристика

Чинник	Характеристика впливу на діяльність підприємства
Природні умови	Визначають можливості вирощування риби, рівень продуктивності водойм, темпи росту та виживаність об'єктів культивування
Водні ресурси	Забезпечують середовище існування гідробіонтів і безпосередньо впливають на результати виробництва
Матеріально-технічна база	Охоплює ставки, басейни, обладнання, системи аерації, водопостачання, транспорт і технічні засоби, що забезпечують виробничий процес
Технологія виробництва	Визначає послідовність вирощування, годівлі, догляду, контролю стану риби та отримання готової продукції
Трудові ресурси	Включають працівників, рівень їх кваліфікації, продуктивність праці та здатність забезпечувати належну організацію виробництва
Організація управління	Передбачає планування, контроль, облік, аналіз результатів і прийняття ефективних управлінських рішень
Економічні умови	Охоплюють витрати, собівартість, прибуток, рентабельність, ціноутворення та фінансову стійкість підприємства
Ринкові чинники	Включають попит на продукцію, рівень конкуренції, канали збуту, цінову кон'юнктуру та вимоги споживачів
Екологічні вимоги	Пов'язані з раціональним природокористуванням, охороною водних ресурсів і впровадженням екологічно безпечних технологій

Отже, структура управління рибогосподарського підприємства ґрунтується на чіткому розподілі персоналу за функціями, категоріями та рівнем кваліфікації. Такий підхід забезпечує узгоджену роботу підрозділів, належну організацію виробничого процесу та створює основу для ефективного управління підприємством.

Оцінювання персоналу та виконання управлінських функцій на рибогосподарському підприємстві спрямовані на підвищення ефективності праці, тобто на досягнення високих результатів за найменших витрат праці. Це має важливе значення для забезпечення стабільної роботи підприємства, раціонального використання трудових ресурсів і зростання економічних показників.

Управління продуктивністю праці є складовою загальної системи управління підприємством. Воно охоплює планування, організацію,

керівництво, контроль і регулювання трудових процесів. Завдяки цим функціям керівники та спеціалісти можуть своєчасно виявляти недоліки в організації праці, оцінювати результати роботи працівників і приймати рішення щодо підвищення ефективності їх діяльності.

Оцінювання персоналу дає змогу визначити рівень продуктивності праці, результативність окремих працівників і підрозділів, а також встановити резерви її зростання. На основі такої оцінки обґрунтовуються заходи щодо вдосконалення організації праці, поліпшення мотивації працівників, посилення контролю та підвищення загальної ефективності виробництва.

Підвищення продуктивності праці можливе за різних співвідношень між обсягом продукції та витратами праці: коли обсяг виробництва зростає при зменшенні трудових витрат, коли продукція зростає швидше, ніж витрати праці, або коли той самий обсяг продукції виробляється меншими затратами праці. Відповідно до цього на підприємстві обираються конкретні управлінські рішення та напрями оцінювання персоналу.

Рибництво є специфічною галуззю аграрного сектору, яка поєднує риси тваринництва та промислового виробництва. Його особливість полягає в тому, що результати господарювання значною мірою залежать не лише від організації виробництва й рівня технологічного забезпечення, а й від біологічних та природних чинників. Саме тому рибництво розглядається як важливий об'єкт економічного аналізу, для якого характерні специфічні підходи до оцінювання витрат, результатів діяльності та ефективності використання ресурсів.

У структурі аграрного сектору рибництво виконує важливі продовольчі, виробничі та екологічні функції. Рибництво є важливим джерелом цінної білкової продукції, сприяє розширенню асортименту продовольчої сировини, диверсифікації аграрного виробництва та раціональному використанню земель, малопрдатних для традиційного землеробства. Крім того, рибництво може виконувати екологічну функцію, зокрема через використання риб-меліораторів для поліпшення стану водойм і підтримання екологічної рівноваги в господарстві.

Як об'єкт економічного аналізу рибництво має низку специфічних особливостей. Насамперед риба виступає біологічним активом, вартість якого змінюється залежно від стадії розвитку – від малька до товарної продукції. Виробничий цикл у рибництві часто є тривалим і в окремих випадках охоплює два-три роки, що потребує значного обсягу оборотного капіталу та врахування чинника часу при оцінюванні економічної ефективності. Важливою особливістю є й структура витрат, у якій значну частку становлять витрати на корми, енергозабезпечення, водоподачу, аерацію, охорону та підтримання належного стану водойм.

Суттєвий вплив на результати діяльності рибницьких підприємств мають ризики, пов'язані з природними та біологічними чинниками. До них належать погіршення якості води, захворювання риби, сезонні коливання температури, заморні явища та інші фактори, які не завжди можуть бути точно передбачені. У зв'язку з цим під час економічного аналізу особливу увагу приділяють оцінюванню рибопродуктивності, собівартості, рентабельності, а також ефективності використання водної площі. Одним із найважливіших показників у цій сфері є вихід риби з одиниці площі водного дзеркала, що дає змогу оцінити результативність використання виробничого потенціалу водойми.

Отже, рибництво є капіталомісткою та ризикованою галуззю аграрної економіки, яка водночас має значний потенціал формування доданої вартості. Підвищення її економічної ефективності значною мірою пов'язане з упровадженням інтенсивних технологій вирощування, удосконаленням організації виробництва, раціональним використанням ресурсів і зниженням виробничих ризиків.

2.3 Особливості виробничого циклу та економічні чинники, що впливають на ефективність рибництва

Особливості виробничого циклу в рибництві визначаються тим, що важливою складовою виробничих ресурсів є живі організми: плідники, ремонтна група риб, товарна риба та нерибні об'єкти культивування. На відміну від багатьох інших галузей, у рибництві ці ресурси одночасно виступають і предметом праці, і основою отримання кінцевої продукції. Їх функціонування потребує відповідного середовища існування, належного водного режиму, кормової бази та постійного біотехнологічного контролю.

Специфіка виробничого циклу полягає також у тому, що ефективність використання цих біологічних ресурсів значною мірою визначає не лише результати вирощування риби, а й рівень віддачі інших елементів матеріально-технічної бази підприємства – будівель, гідротехнічних споруд, обладнання, машин, інкубаційних та личинкових цехів. Отже, виробничий цикл у рибництві має комплексний характер і поєднує біологічні, технологічні та організаційно-економічні складові.

Важливе місце у виробничому циклі посідає формування та використання племінних і ремонтних стад. Племінні стада, які мають відповідну генетичну цінність і використовуються в селекційному процесі, підлягають державній реєстрації. Це забезпечує ведення єдиного обліку, створення інформаційної бази для планування племінної роботи, оцінювання діяльності суб'єктів племінної справи, сертифікації племінних ресурсів та контролю за

дотриманням законодавства. Таким чином, виробничий цикл у рибництві охоплює не лише вирощування товарної продукції, а й процеси відтворення, селекції та оновлення біологічної основи виробництва.

Ефективність рибництва значною мірою залежить від рівня розвитку матеріально-технічної бази підприємства. Вона являє собою сукупність матеріальних і природних ресурсів, за допомогою яких здійснюється виробництво рибогосподарської продукції. До її складу входять будівлі, споруди, обладнання, машини, судна, передавальні пристрої, меліоративні споруди, а також племінні риби, плідники, ремонтні риби, товарна риба, нерибні об'єкти культивування, корми, паливо, добрива, засоби боротьби з хворобами риб, запасні частини та інші ресурси.

Окремі елементи матеріально-технічної бази по-різному впливають на результати виробництва. Одні з них, зокрема вода, корми, добрива та засоби боротьби з хворобами риб, впливають безпосередньо на процес вирощування продукції. Інші – будівлі, споруди, машини та обладнання – створюють необхідні умови для здійснення виробничого процесу. Тому підвищення ефективності рибництва пов'язане з раціональним поєднанням і використанням усіх складових матеріально-технічної бази.

Важливим чинником є забезпеченість підприємства енергетичними ресурсами, які належать до найбільш активної частини матеріально-технічної бази. Саме рівень енергоозброєності праці, енергомісткість продукції, фактична і потенційна електроозброєність праці, а також коефіцієнт електрифікації виробництва характеризують можливості підприємства щодо досягнення вищих виробничих і економічних показників. У сучасних умовах особливого значення набуває впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій, що дає змогу скорочувати витрати, підвищувати продуктивність і забезпечувати більш раціональне використання ресурсів.

Суттєвий вплив на ефективність рибництва мають механізація та автоматизація виробничих процесів. Механізація передбачає заміну ручної праці машинною, а автоматизація є її вищим рівнем, коли машини виконують не лише технологічні операції, а й функції управління та контролю. Для рибного господарства це особливо важливо, оскільки риба та інші водні організми є швидкопсувною сировиною. Механізація й автоматизація сприяють скороченню тривалості виробничого циклу, підвищенню якості продукції, зниженню витрат праці, більш повному використанню обладнання та виробничих площ. Рівень технічного оснащення підприємства оцінюють за коефіцієнтами механізації виробництва, механізації робіт і механізації праці.

Важливою умовою оцінювання економічної ефективності рибництва є аналіз витрат виробництва та собівартості продукції. Витрати виробництва

являють собою вартість спожитих виробничих ресурсів, необхідних для здійснення господарської діяльності. На рівні підприємства вони охоплюють усю сукупність витрат живої праці, матеріальних засобів і фінансових ресурсів, пов'язаних із виробництвом та реалізацією продукції. Грошовим виразом цих витрат є собівартість, яка показує, у що обходиться підприємству виробництво й реалізація конкретного виду продукції.

Собівартість є одним із найважливіших економічних показників, оскільки вона дає змогу оцінити економічний стан підприємства, виявити резерви підвищення ефективності виробництва та обґрунтувати напрями його розвитку. Чим нижча собівартість одиниці продукції, тим вищими є прибутковість, окупність витрат і конкурентоспроможність підприємства. Саме тому аналіз собівартості має велике значення для визначення економічної доцільності виробництва рибогосподарської продукції в конкретних природно-економічних умовах.

Для правильного аналізу витрати класифікують за різними ознаками. За роллю у виробництві вони поділяються на основні та неосновні, за способом включення у собівартість – на прямі й непрямі, за характером зв'язку з обсягом виробництва – на постійні та змінні. До змінних витрат у рибництві належать, зокрема, витрати на корми, електроенергію, паливо, оплату праці виробничих робітників, ветеринарне обслуговування, племінну справу, технічний догляд і транспортні послуги. До постійних витрат відносять амортизацію, орендну плату, витрати на охорону, підготовку кадрів, утримання приміщень, частину заробітної плати управлінського персоналу та загальновиробничі витрати.

Собівартість рибогосподарської продукції визначають за загальноприйнятими принципами калькулювання. Розраховують собівартість усієї продукції, собівартість одиниці продукції та витрати на одну грошову одиницю вартості продукції. Важливе значення має також аналіз структури собівартості, яка відображає процентне співвідношення окремих елементів витрат у їх загальній сумі. Для рибогосподарських підприємств характерною є змішана структура витрат, у якій суттєву частку займають витрати на сировину, матеріали, заробітну плату, паливо та амортизацію. На структуру собівартості впливають рівень матеріально-технічної бази, організація праці і виробництва, ціни на ресурси, ступінь механізації та впровадження нових технологій.

Отже, економічна ефективність рибництва залежить від сукупної дії біологічних, матеріально-технічних, енергетичних, технологічних і фінансових чинників. Раціональна організація виробничого циклу, належний рівень технічного оснащення, зниження витрат, оптимізація структури собівартості та впровадження сучасних технологій створюють основу для зростання

прибутковості й підвищення конкурентоспроможності рибогосподарських підприємств.

Оцінювання ефективності діяльності рибогосподарських підприємств є необхідною умовою аналізу результатів виробництва, обґрунтування управлінських рішень і визначення перспектив розвитку галузі. У сучасних умовах головними завданнями рибного господарства є зростання обсягів виробництва, стабільне забезпечення населення рибою та постачання сировини для переробних підприємств. За цих умов особливого значення набуває поняття ефективності як економічної категорії, що відображає співвідношення між одержаними результатами та ресурсами, витраченими на їх досягнення. Чим меншими є витрати на одиницю результату і чим більшим є прибуток, тим вищою є ефективність виробництва.

Рис. 2.4. Основні чинники, що впливають на ефективність рибництва

З урахуванням специфіки рибогосподарського виробництва розрізняють технологічну, економічну та соціальну ефективність. Технологічна ефективність характеризує результативність взаємодії виробничих чинників і відображає досягнутий рівень продуктивності живих організмів, які використовуються в рибному господарстві як засоби виробництва. Основними її показниками є рибопроductивність і якісні характеристики продукції, зокрема вгодованість риби. Економічна ефективність виражає співвідношення

між ресурсами і результатами виробництва у вартісній або натурально-вартісній формі. Соціальна ефективність пов'язана з поліпшенням умов праці, побуту, зайнятості, безпеки працівників і загального соціального середовища, а також із забезпеченням внутрішнього ринку продукцією власного виробництва.

Для планування, прогнозування та аналізу діяльності рибогосподарських підприємств застосовується система економічних показників. Вони поділяються на зведені й прямі, абсолютні й відносні, вартісні й натуральні, затверджувані й розрахункові. До зведених показників належать прибуток, собівартість, продуктивність праці, капіталовіддача, тоді як прямі показники характеризують окремі сторони діяльності підприємства, зокрема обсяги виробництва, чисельність працівників або витрати. Така система дає змогу комплексно оцінити результати господарювання та виявити резерви підвищення ефективності виробництва.

Таблиця 2.2

Основні економічні чинники ефективності рибництва та показники
їх оцінювання

Чинник	Характеристика впливу	Основні показники
Біологічні ресурси	Визначають результати вирощування та відтворення	Вживаність, темпи росту, рибопродуктивність
Матеріально-технічна база	Створює умови для виробничого процесу	Забезпеченість основними засобами, капіталовіддача
Енергетичні ресурси	Впливають на інтенсивність і безперервність виробництва	Енергоозброєність, енергомісткість
Механізація та автоматизація	Сприяють скороченню трудових витрат і підвищенню якості	Коефіцієнт механізації виробництва, коефіцієнт механізації праці
Витрати виробництва	Характеризують обсяг спожитих ресурсів	Прямі й непрямі витрати, постійні й змінні витрати
Собівартість продукції	Відображає витрати на виробництво і реалізацію	Собівартість одиниці продукції, витрати на 1 грн продукції
Продуктивність праці	Характеризує результативність використання праці	Виробіток, трудомісткість
Рентабельність	Показує прибутковість виробництва	Рівень рентабельності продукції, норма прибутку

Одним із найважливіших узагальнюючих показників є рентабельність, яка характеризує прибутковість і дохідність підприємства. Рівень рентабельності продукції визначають як відношення прибутку до витрат на її

виробництво. Цей показник дає змогу встановити, наскільки вигідним є виробництво окремих видів продукції. Якщо виручка не покриває витрат, визначають рівень збитковості. Для оцінювання ефективності використання всього вкладеного капіталу застосовують також норму прибутку, яка показує, скільки прибутку приносить кожна грошова одиниця основного й оборотного капіталу. Додатково можуть розраховуватись показники загальної рентабельності виробництва, рентабельності оборотних засобів і рентабельності власного капіталу.

Отже, система показників ефективності дає можливість всебічно оцінити результати діяльності рибогосподарського підприємства, встановити співвідношення між витратами і результатами, виявити сильні та слабкі сторони виробництва і визначити напрями підвищення його економічної, технологічної та соціальної результативності.

Важливою складовою оцінювання ефективності рибогосподарського виробництва є аналіз продуктивності праці. Досягнення високих результатів діяльності можливе лише за умови ефективного використання трудових ресурсів, а тому продуктивність праці розглядається як один із ключових показників результативності підприємства. Вона характеризує співвідношення між обсягом виробленої продукції, робіт чи послуг і кількістю ресурсів, витрачених на їх створення, насамперед праці.

Найбільш поширеним показником ефективності праці є продуктивність праці, яка відображає результативність трудової діяльності через співвідношення обсягу продукції до затрат праці. Для її характеристики застосовують два взаємопов'язані показники – виробіток і трудомісткість. Виріток показує кількість продукції, виробленої одним працівником за одиницю робочого часу, тоді як трудомісткість є оберненим показником і відображає кількість праці, витраченої на виробництво одиниці продукції. Аналіз цих показників дає змогу оцінити рівень організації праці, виявити резерви її економії та визначити напрями підвищення ефективності виробництва.

Управління продуктивністю праці є складовою загальної системи управління підприємством і включає планування, організацію, керівництво, контроль і регулювання процесів, спрямованих на зростання результативності праці. Його сутність полягає в досягненні максимально можливого рівня продуктивності за наявних економічних умов. Для цього на підприємстві розробляють підходи до вимірювання й оцінювання продуктивності, здійснюють контроль за її динамікою та впроваджують програми підвищення ефективності праці.

Підвищення продуктивності праці можливе за різних співвідношень між обсягом виробництва і витратами праці: коли обсяг продукції зростає при одночасному зменшенні трудових витрат, коли виробництво зростає швидше, ніж витрати праці, або коли однаковий обсяг продукції досягається з меншими затратами праці. Саме тому управлінські рішення щодо організації праці, мотивації персоналу та вдосконалення виробничих процесів повинні бути спрямовані на забезпечення стійкого зростання продуктивності.

Для визначення продуктивності праці у рибному господарстві застосовують натуральний, умовно-натуральний, трудовий і вартісний методи. Натуральний метод ґрунтується на обчисленні виробітку в натуральних одиницях виміру – тоннах, кілограмах, штуках – у розрахунку на одного працівника або на одиницю робочого часу. Він дає змогу безпосередньо пов'язати обсяг виробництва з витратами праці, однак має обмеження у випадках, коли продукція є неоднорідною. Умовно-натуральний метод застосовують тоді, коли підприємство виробляє кілька видів продукції, які переводяться в умовні одиниці за допомогою спеціальних коефіцієнтів.

Трудовий метод базується на визначенні продуктивності через нормативний і фактичний час, витрачений на виробництво продукції, і найбільш точно відображає сутність продуктивності праці, оскільки безпосередньо пов'язаний із трудомісткістю. Вартісний метод дає можливість оцінювати продуктивність праці при виробництві різномірної продукції в межах окремого підприємства або галузі в цілому. Його перевагою є універсальність, проте недоліком є залежність від цінових чинників, які можуть викривляти реальну динаміку продуктивності.

Отже, показники продуктивності праці займають важливе місце в системі оцінювання ефективності рибогосподарського виробництва. Вони дають змогу аналізувати рівень використання трудових ресурсів, оцінювати результативність праці, виявляти резерви підвищення ефективності та обґрунтовувати управлінські рішення, спрямовані на зростання обсягів виробництва, зниження витрат і підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягає специфіка виробничого циклу рибництва порівняно з іншими галузями аграрного виробництва?
2. Яку роль у виробничому циклі рибогосподарського підприємства відіграють плідники, ремонтна група риб і племінні стада?
3. Що входить до складу матеріально-технічної бази рибного господарства та як її елементи впливають на результати виробництва?

4. Чому енергетичні ресурси, електрифікація, механізація та автоматизація вважаються важливими чинниками підвищення ефективності рибництва?
5. Що таке витрати виробництва і собівартість продукції та яке їх значення для оцінювання економічної ефективності підприємства?

3 МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА І ВИРОБНИЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Матеріально-технічна база є важливою складовою виробничого потенціалу рибогосподарських підприємств. Вона охоплює сукупність основних фондів, виробничих споруд, ставків, басейнів, садків, інкубаційних апаратів, кормороздавачів, аераторів, насосного обладнання, транспортних засобів та інших технічних засобів, необхідних для організації процесів вирощування, утримання, вилову, транспортування і реалізації рибної продукції.

У рибництві матеріально-технічна база має особливе значення, оскільки від її стану залежить можливість дотримання технологічних режимів, раціонального використання водних і біологічних ресурсів, забезпечення належної якості продукції та зниження виробничих витрат. Важливу роль відіграють основні фонди підприємства, їх структура, технічний стан, рівень зносу, своєчасне оновлення та ефективність використання. Недостатній рівень технічного забезпечення може призводити до збільшення витрат, зниження продуктивності праці, втрат рибопосадкового матеріалу та зменшення обсягів виробництва.

Особливе місце у виробничому потенціалі рибогосподарських підприємств займає ставкове господарство. Ставки виступають не лише як водні об'єкти для вирощування риби, а й як виробничі елементи, що потребують відповідного утримання, меліоративних заходів, контролю гідрохімічного режиму, регулювання водообміну, підготовки ложа ставів, зариблення, годівлі та організації вилову. Економічна ефективність ставкового господарства залежить від площі та якості ставів, їх цільового призначення, рівня інтенсифікації виробництва, продуктивності водойм і раціонального використання кормових, трудових та енергетичних ресурсів.

Підвищення ефективності використання виробничих ресурсів у рибництві передбачає модернізацію матеріально-технічної бази, впровадження енергоощадного обладнання, механізацію та автоматизацію трудомістких процесів, удосконалення технологій вирощування риби, раціональне використання кормів, води, енергії та робочого часу. Комплексне управління виробничим потенціалом дає змогу підвищити продуктивність водойм, зменшити собівартість продукції, поліпшити її якість і забезпечити стабільний економічний розвиток підприємств рибництва.

3.1 Основні фонди, їх структура, оцінка та відтворення в аквакультурі

Матеріально-технічна база рибогосподарських підприємств є основою здійснення виробничої діяльності в аквакультурі. Вона охоплює сукупність матеріальних і природних ресурсів, за допомогою яких створюється продукція. До її складу входять будівлі, споруди, обладнання, машини, судна, передавальні пристрої, меліоративні споруди, а також біологічні ресурси, зокрема племінні риби, плідники, ремонтні риби, товарна риба й нерибні об'єкти культивування. Окремі елементи матеріально-технічної бази по-різному впливають на виробничий процес: вода, земля, корми та засоби боротьби з хворобами риб діють безпосередньо, тоді як будівлі, споруди й обладнання створюють необхідні умови для виробництва. Її розвиток має ґрунтуватися на раціональному використанні природних ресурсів, упровадженні нових технологій, механізації, автоматизації та електрифікації виробничих процесів.

У системі виробничих ресурсів важливе місце посідають основні фонди, або основний капітал. Це та частина продуктивного капіталу, яка бере участь у багатьох виробничих циклах, зберігає свою натуральну форму, а її вартість переноситься на готову продукцію поступово, упродовж усього строку використання. До основного капіталу належать вкладення в необоротні активи у вигляді основних засобів, незавершених капітальних вкладень, нематеріальних активів і довгострокових фінансових інвестицій. Основними засобами вважають матеріальні активи, що використовуються у виробництві, надання послуг або інші види господарської діяльності понад один рік. У рибогосподарській галузі до них належать елементи основного капіталу підприємств промислового флоту, прибережних рибообробних підприємств, об'єктів з відтворення рибних запасів, а також ставової й озерної аквакультури.

Структура основних фондів характеризує співвідношення окремих груп основних засобів у їх загальній вартості. За функціональною роллю у виробничому процесі їх поділяють на активну та пасивну частини. До активної частини належать машини, обладнання, транспортні засоби, які безпосередньо беруть участь у створенні продукції, тоді як пасивна частина представлена будівлями, спорудами та виробничим інвентарем, що забезпечують нормальні умови функціонування виробництва. У рибному господарстві значну питому вагу мають виробничі будівлі та споруди, що істотно впливає на загальні показники ефективності використання основних засобів. На виробничу структуру основного капіталу впливають спеціалізація підприємства, природні умови, рівень технічного розвитку, форми організації виробництва та інтенсивність господарювання.

Рис. 3.1. Основні фонди рибогосподарського підприємства та напрями їх оцінювання

Оцінка основних фондів здійснюється в натуральній та грошовій формах. Натуральні показники відображають кількість і технічні характеристики окремих об'єктів – площі ставів, кількість машин, потужність обладнання, кубатуру будівель і споруд. Вони використовуються для визначення виробничої потужності підприємства, складання балансів обладнання та обґрунтування потреби в технічних засобах. Грошова оцінка дає змогу визначити загальну вартість основних засобів, їх структуру, динаміку, рівень зносу та величину амортизаційних відрахувань, а також розраховувати рентабельність виробництва, капіталовіддачу і капіталомісткість.

У процесі експлуатації основні фонди зазнають фізичного і морального зносу. Фізичний знос пов'язаний із матеріальним старінням засобів праці внаслідок їх використання та впливу природних чинників. Моральний знос означає втрату вартості засобів праці ще до завершення строку їх фізичної придатності внаслідок технічного прогресу, здешевлення відтворення або появи новіших і продуктивніших засобів. У зв'язку з цим виникає необхідність відтворення основних фондів, тобто їх відновлення через ремонти, модернізацію та повну заміну.

Відтворення основних фондів в аквакультурі забезпечується через механізм амортизації. Амортизація являє собою поступове перенесення

вартості засобів праці на готову продукцію та її нагромадження у грошовій формі для майбутнього оновлення основного капіталу. Амортизаційні відрахування включаються до собівартості продукції і формують джерело коштів для простого та розширеного відтворення. Просте відтворення передбачає заміну зношених засобів праці без зміни загальних масштабів виробництва, тоді як розширене відтворення означає кількісне і якісне збільшення основних засобів за рахунок капітальних вкладень, прибутку та інших джерел фінансування.

Таблиця 3.1

Основні характеристики основних фондів рибогосподарського підприємства

Ознака	Характеристика
Склад основних фондів	Будівлі, споруди, машини, обладнання, транспортні засоби, виробничий інвентар
Поділ за роллю у виробництві	Активна частина і пасивна частина
Форми оцінки	Натуральна та грошова
Види зносу	Фізичний і моральний
Форми відтворення	Просте і розширене
Джерела відтворення	Амортизаційні відрахування, прибуток, капітальні вкладення
Основні показники ефективності	Капіталовіддача, капіталомісткість, капіталоозброєність праці

Для оцінювання ефективності використання основних фондів застосовують систему узагальнюючих і часткових показників. Основними серед них є капіталовіддача та капіталомісткість. Капіталовіддача показує обсяг валової продукції, отриманої з розрахунку на 1 грн вартості основних засобів, тоді як капіталомісткість є оберненим показником і відображає, скільки основного капіталу було використано для виробництва одиниці продукції. Додатково для характеристики рівня оснащеності підприємства використовують показник капіталоозброєності праці, а для аналізу використання обладнання – коефіцієнти екстенсивного, інтенсивного та інтегрального навантаження. У ставовій аквакультури доцільно також оцінювати випуск продукції в натуральному вираженні на гектар площі ставка та на одиницю основних засобів.

Отже, основні фонди є ключовим елементом виробничого потенціалу рибогосподарських підприємств. Їх раціональна структура, належна оцінка, своєчасне відтворення та ефективне використання визначають рівень

технічного розвитку аквакультури, масштаби виробництва, собівартість продукції та загальну економічну результативність підприємства.

3.2 Ставкові господарства як основа виробничого потенціалу рибництва

Ставкове господарство є важливим виробничим елементом рибогосподарського підприємства та водночас виступає самостійною економічною одиницею, у межах якої поєднуються природні, матеріальні, біологічні й трудові ресурси. Його функціонування безпосередньо пов'язане з використанням водного фонду України, до складу якого входять природні та штучні водойми, зокрема ставки. Саме тому ставкове господарство слід розглядати не лише як місце вирощування риби, а як складову виробничої системи, що базується на раціональному використанні водних ресурсів і спеціально створеної матеріально-технічної бази.

Вода у ставковому господарстві є основним виробничим ресурсом і водночас середовищем існування риби та інших водних організмів. Якість і чистота води визначають можливість ведення рибництва, оскільки без належного водного середовища існування та відтворення водних живих організмів неможливе. Тому ефективність ставкового господарства значною мірою залежить від стану водно-ресурсного потенціалу, рівня його охорони, запобігання забрудненню, поширенню хвороб риб та негативному впливу інших водокористувачів. Раціональне використання водних ресурсів у цьому випадку поєднує економічний і екологічний ефекти.

Як економічна одиниця ставкове господарство функціонує на основі певної матеріально-технічної бази. До неї належать гідротехнічні споруди, канали, будівлі, обладнання, машини, а також біологічні ресурси – плідники, ремонтна група риб, рибопосадковий матеріал, товарна риба та нерибні об'єкти культивування. Особливість цих ресурсів полягає в тому, що вони є живими організмами, для функціонування яких необхідні корм, вода та належні умови утримання. Ефективність використання таких ресурсів визначає не лише результати вирощування риби, а й віддачу інших елементів виробничої інфраструктури – споруд, обладнання, інкубаційних і личинкових цехів.

Основні складові ставкового господарства як виробничого елемента і економічної одиниці доцільно узагальнити у вигляді схеми (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Ставкове господарство як виробничий елемент і економічна одиниця

Ставкове господарство як виробничий елемент характеризується поєднанням природних умов і виробничої організації. З одного боку, воно залежить від якості води, земель водного фонду, гідрологічного режиму та біологічного стану водойми, а з іншого – від рівня технічного оснащення, організації праці, використання кормів, добрив, профілактики захворювань і планування процесів вирощування. Саме тому воно є не лише природною, а й виробничо-економічною системою, у якій кінцевий результат формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників.

Економічне значення ставкового господарства полягає в тому, що воно дає змогу оцінювати результати використання водної площі, біологічних ресурсів, технічних засобів і витрат праці в межах окремого виробничого підрозділу або підприємства в цілому. Воно виступає базою для планування обсягів вирощування риби, визначення потреби в матеріальних ресурсах, оцінки собівартості продукції та розрахунку показників ефективності. У цьому розумінні ставкове господарство є економічною одиницею, в межах якої здійснюється облік витрат, оцінювання виробничих результатів і прийняття управлінських рішень щодо підвищення рибопродуктивності та загальної результативності виробництва.

Таблиця 3.2

Основні характеристики ставкового господарства як виробничої та економічної системи

Складова	Характеристика
Природна основа	Вода, землі водного фонду, гідрологічний і біологічний стан водойми
Біологічні ресурси	Плідники, ремонтна група, рибопосадковий матеріал, товарна риба, нерибні об'єкти культивування
Матеріально-технічна база	Гідротехнічні споруди, канали, будівлі, обладнання, машини
Виробничі процеси	Годівля, догляд, профілактика захворювань, підтримання належних умов вирощування
Економічне значення	Планування обсягів виробництва, визначення потреби в ресурсах, облік витрат, оцінка собівартості
Показники результативності	Рибопродуктивність, ефективність використання водної площі, загальна результативність виробництва

Отже, ставкове господарство слід розглядати як важливий виробничий елемент рибогосподарського підприємства і водночас як економічну одиницю, де поєднуються вода, земля, біологічні ресурси, матеріально-технічні засоби та праця. Ефективність його функціонування визначається станом водного середовища, рівнем організації виробництва, забезпеченістю ресурсами та здатністю підприємства раціонально використовувати природний і виробничий потенціал.

3.3 Шляхи підвищення ефективності використання виробничих ресурсів у рибництві

Підвищення ефективності використання виробничих ресурсів у рибництві є однією з ключових умов стабільного розвитку галузі, зростання обсягів виробництва та поліпшення економічних результатів діяльності підприємств. Оскільки рибогосподарське виробництво ґрунтується на поєднанні природних, матеріально-технічних, енергетичних і трудових ресурсів, ефективність господарювання залежить від рівня їх раціонального використання, зниження втрат і впровадження сучасних технологічних рішень.

Основні напрями підвищення ефективності використання виробничих ресурсів у рибництві доцільно узагальнити у вигляді схеми (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Основні шляхи підвищення ефективності використання виробничих ресурсів у рибництві

Важливим напрямом підвищення ефективності є раціональне використання водно-ресурсного потенціалу. Вода у рибництві є не лише природним ресурсом, а й життєвим середовищем для риб та інших водних організмів. Саме тому забезпечення її чистоти, запобігання забрудненню, зниження негативного впливу технічних засобів, профілактика захворювань риб і мінімізація шкідливого впливу інших водокористувачів є важливими чинниками зростання економічної результативності підприємств. Економічна оцінка ефективності використання водних ресурсів здійснюється за показниками безповоротних втрат води, скидів забруднених стоків, економії води завдяки оборотним системам водопостачання, а також ефективності роботи очисних споруд.

В умовах ринку істотне значення має підвищення продуктивності праці, оскільки саме вона забезпечує конкурентоспроможність продукції та ефективність діяльності підприємства. Фактори зростання продуктивності праці поділяються на матеріально-технічні, організаційні та соціально-економічні. До матеріально-технічних належать комплексна механізація і автоматизація виробництва, упровадження прогресивних технологій і нових технологічних процесів, підвищення якості продукції. Організаційні фактори охоплюють удосконалення нормування праці, раціоналізацію праці в управлінні та

оптимізацію структури виробництва. Соціально-економічні фактори включають підвищення освітнього рівня працівників, поліпшення умов праці, а також розвиток системи стимулів і мотивації.

Енергетичні ресурси рибного господарства є однією з найбільш важливих та найбільш активних складових матеріально-технічної бази. Їх ефективне використання безпосередньо впливає на рівень механізації, автоматизації та загальну результативність виробництва. Для оцінки цього напряму застосовують показники енергоозброєності праці, енергомісткості продукції, фактичної і потенційної електроозброєності праці, а також коефіцієнт електрифікації виробництва. У сучасних умовах одним із найважливіших шляхів підвищення ефективності є впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій, які дають змогу зменшити витрати електроенергії, палива та інших ресурсів на одиницю продукції.

Механізація – це комплекс технічних, організаційних, економічних та інших заходів, що забезпечують широку заміну ручної праці машинною.

Автоматизація – це вищий рівень механізації, при якому виконання робіт, управління та контроль здійснюються машинами та механізмами не лише на технологічних і транспортних операціях, але й на процесах контролю якості продукції.

Механізація та автоматизація в рибництві мають особливе значення, оскільки дозволяють скоротити тривалість виробничого циклу, підвищити якість продукції, зменшити витрати праці та забезпечити чітке дотримання технологічного режиму. Рівень механізації оцінюють за коефіцієнтом механізації виробництва, коефіцієнтом механізації робіт і коефіцієнтом механізації праці. Впровадження системи машин, поточкових ліній і роботизованих елементів створює передумови для більш повного використання обладнання, економії виробничих площ і підвищення продуктивності праці.

Структура собівартості продукції – це процентне співвідношення різних елементів витрат або статей калькуляції до їх загальної суми. Для рибогосподарських підприємств характерним є змішаний тип структури витрат, у якому вагоме місце займають витрати на сировину, матеріали, заробітну плату, паливо та амортизацію. На зміну структури собівартості впливають рівень матеріально-технічної бази, організація праці й виробництва, ціни на ресурси, насичення виробництва складною технікою та впровадження нових біотехнологій. Аналіз структури собівартості дає змогу виявляти резерви її зниження, а отже, і підвищення економічної ефективності виробництва.

Раціональне використання основних засобів визначає масштаби і можливості зростання рибогосподарського виробництва та підвищення його економічної ефективності.

Капіталовіддача – це вартість валової продукції з розрахунку на 1 грн основних засобів.

Капіталомісткість визначається діленням вартості основних засобів на вартість випущеної продукції або діленням одиниці на показник капіталовіддачі.

Ці показники дають узагальнену характеристику ефективності використання основних засобів. Для детальнішого аналізу застосовують також коефіцієнти екстенсивного, інтенсивного та інтегрального використання обладнання, коефіцієнт змінності, показники оновлення, вибуття, зносу і придатності основних засобів. У ставовій аквакультурі додатково доцільно оцінювати випуск продукції в натуральному вираженні на гектар площі ставка та на одиницю основних засобів.

Ефективність – це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами, в якій відображається одна із найбільш важливих сторін суспільного виробництва – результативність.

Для оцінювання результатів використання виробничих ресурсів у рибництві застосовують систему економічних показників, серед яких провідне місце займають прибуток, собівартість, продуктивність праці, капіталовіддача та рентабельність.

Рентабельність характеризує прибутковість, дохідність підприємства.

Саме через аналіз рентабельності можна визначити, наскільки вигідним є виробництво окремих видів продукції та наскільки ефективно підприємство використовує наявні ресурси.

Отже, основними шляхами підвищення ефективності використання виробничих ресурсів у рибництві є забезпечення раціонального водокористування, зростання продуктивності праці, упровадження енергоощадних технологій, механізація та автоматизація виробництва, поліпшення використання основних засобів, а також систематичний аналіз структури собівартості та узагальнюючих показників ефективності. Реалізація цих заходів сприяє зниженню витрат, підвищенню продуктивності, покращенню якості продукції та зміцненню конкурентоспроможності рибогосподарських підприємств.

Основні напрями підвищення ефективності використання виробничих ресурсів у рибництві та показники їх оцінювання узагальнено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Основні напрями підвищення ефективності використання виробничих ресурсів
у рибництві

Напрямок	Характеристика	Основні показники
Рациональне використання водних ресурсів	Забезпечення чистоти води, зменшення забруднення, використання оборотних систем водопостачання	Безповоротні втрати води, скиди забруднених стоків, ефективність очисних споруд
Підвищення продуктивності праці	Поліпшення організації праці, мотивації, кваліфікації працівників	Виробіток, трудомісткість
Енерго- та ресурсозбереження	Скорочення витрат електроенергії, палива й інших ресурсів	Енергоозброєність, енергомісткість, коефіцієнт електрифікації
Механізація й автоматизація	Заміна ручної праці машинною, скорочення витрат праці та підвищення якості	Коефіцієнт механізації виробництва, коефіцієнт механізації праці
Оптимізація собівартості	Аналіз структури витрат і пошук резервів їх зниження	Структура собівартості, витрати на одиницю продукції
Використання основних засобів	Підвищення віддачі від основного капіталу	Капіталовіддача, капіталомісткість
Підвищення рентабельності	Зростання прибутковості та дохідності виробництва	Прибуток, рентабельність

Наведені в таблиці напрями підвищення ефективності використання виробничих ресурсів свідчать, що економічна результативність рибництва формується під впливом сукупності взаємопов'язаних чинників. Рациональне водокористування, підвищення продуктивності праці, енерго- та ресурсозбереження, механізація, автоматизація й поліпшення використання основних засобів не можуть розглядатися ізольовано, оскільки кожен із цих напрямів безпосередньо впливає на собівартість продукції, рівень прибутку та загальну рентабельність виробництва. Саме тому підвищення ефективності потребує комплексного підходу до управління виробничими ресурсами.

Практичне значення системного аналізу цих напрямів полягає в тому, що він дає змогу виявляти внутрішні резерви виробництва, обґрунтовувати доцільність технологічних і організаційних змін, а також своєчасно коригувати виробничу політику підприємства. За таких умов ефективне використання ресурсів стає не лише засобом скорочення витрат, а й важливим чинником

підвищення якості продукції, зміцнення конкурентоспроможності та забезпечення стабільного розвитку рибогосподарського підприємства.

Питання для самоперевірки

1. Що розуміють під матеріально-технічною базою рибогосподарських підприємств?
2. Які ресурси входять до складу матеріально-технічної бази рибного господарства?
3. Що таке основний капітал і які його ознаки в аквакультури?
4. На які частини поділяються основні засоби за їх роллю у виробничому процесі?
5. У чому полягає відмінність між натуральною та грошовою оцінкою основних засобів?
6. Що таке фізичний і моральний знос основних засобів?
7. Яку роль відіграє амортизація у відтворенні основних фондів?
8. Чому ставкове господарство розглядають як виробничий елемент і економічну одиницю?
9. Які чинники впливають на ефективність використання водно-ресурсного потенціалу в рибництві?
10. Які основні шляхи підвищення ефективності використання виробничих ресурсів у рибництві?
11. Яке значення для рибогосподарських підприємств мають енергетичні ресурси, механізація та автоматизація виробництва?
12. Які показники застосовують для оцінки ефективності використання основних засобів і виробничих ресурсів?

4 ТРУДОВІ РЕСУРСИ ТА УПРАВЛІННЯ ПРОДУКТИВНІСТЮ ПРАЦІ

Трудові ресурси є однією з основних складових виробничого потенціалу рибогосподарського підприємства. Саме працівники забезпечують виконання технологічних операцій, пов'язаних із вирощуванням, виловом, годівлею, доглядом за об'єктами аквакультури, обслуговуванням обладнання, контролем якості продукції та організацією її реалізації. Ефективність використання трудових ресурсів безпосередньо впливає на обсяги виробництва, собівартість продукції, рівень прибутковості та конкурентоспроможність підприємства.

У рибництві значення трудових ресурсів посилюється через специфіку галузі: сезонність окремих виробничих процесів, залежність від природно-кліматичних умов, необхідність дотримання біотехнологічних режимів, контролю якості водного середовища та раціонального використання кормів, техніки й обладнання. Тому важливим завданням управління є не лише забезпечення підприємства необхідною кількістю працівників, а й формування оптимальної структури персоналу, підвищення його кваліфікації, раціональна організація праці та створення ефективної системи мотивації.

Управління продуктивністю праці передбачає систематичну оцінку чисельності й складу працівників, аналіз використання робочого часу, визначення виробітку та трудомісткості продукції, виявлення факторів, що впливають на результати праці. Особливе значення має поєднання економічних, організаційних і соціальних заходів, спрямованих на підвищення зацікавленості персоналу в результатах діяльності підприємства. У цьому розділі розглядаються склад і структура трудових ресурсів рибогосподарських підприємств, методи оцінювання продуктивності праці, а також основні напрями удосконалення системи мотивації та оплати праці у рибництві.

4.1 Склад, чисельність і структура трудових ресурсів у рибогосподарських підприємствах

Для здійснення рибогосподарського виробництва необхідною є не лише наявність засобів і предметів праці, а й участь людини як активного елемента виробничого процесу. Саме жива праця забезпечує поєднання всіх компонентів виробництва та перетворення ресурсів на готову продукцію чи послуги. У зв'язку з цим важливе місце в економіці рибогосподарських підприємств посідають трудові ресурси, які визначають можливості функціонування, розвитку та підвищення ефективності господарської діяльності.

Трудові ресурси – це складна соціально-економічна категорія. Соціальну їх суть становлять люди у певних виробничих умовах, а економічну – їх робочий час, необхідний для використання в суспільно-корисній праці.

Трудові ресурси – це населення в працездатному віці, яке за віком, освітою або фізичним станом відповідає певній сфері діяльності, може виробляти матеріальні блага і надавати послуги.

До складу трудових ресурсів належать населення працездатного віку, працюючі особи пенсійного віку та працюючі особи молодші 16 років. У ширшому розумінні до них також відносять осіб працездатного віку, які потенційно здатні брати участь у праці, але тимчасово зайняті в домашньому господарстві, навчаються з відривом від виробництва або проходять військову службу. У структурі трудових ресурсів виділяють активну, тобто функціонуючу частину, і пасивну, або потенційну. Величина трудових ресурсів залежить від вікових меж працездатності, частки працездатного населення та рівня його участі в суспільному виробництві.

Поділ трудових ресурсів на активну і пасивну частини має важливе практичне значення для економічного аналізу та планування діяльності рибогосподарських підприємств. Активна частина безпосередньо бере участь у виробничому процесі та формує трудовий потенціал підприємства в поточний період, тоді як пасивна частина становить резерв робочої сили, який за певних умов може бути залучений до господарської діяльності. Саме співвідношення між цими складовими дає можливість оцінити реальний стан забезпеченості підприємства трудовими ресурсами та визначити перспективи його кадрового розвитку.

Для рибогосподарських підприємств це має особливе значення, оскільки ефективність виробництва значною мірою залежить не лише від чисельності працівників, а й від їх професійного складу, рівня кваліфікації та здатності забезпечувати виконання специфічних виробничих функцій. Умови праці в рибництві потребують належної фахової підготовки, практичних навичок і вміння працювати з біологічними об'єктами, технічними засобами та виробничими процесами, що відбуваються в умовах постійного впливу природного середовища. Тому оцінювання складу й чисельності трудових ресурсів є необхідною передумовою раціональної організації праці та підвищення ефективності діяльності підприємства.

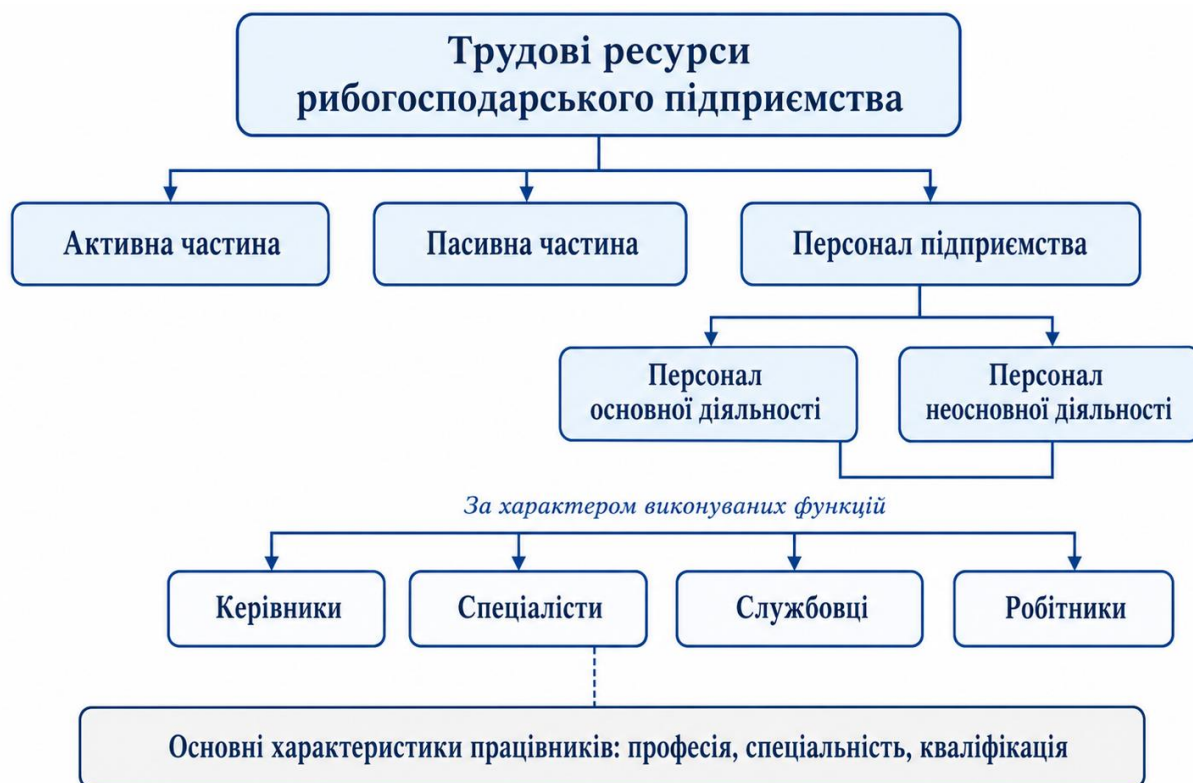

Рис. 4.1. Структура трудових ресурсів рибогосподарського підприємства

Професійно-кваліфікаційна структура працівників являє собою їхню первинну кооперацію за професіями і кваліфікацією, у рамках якої відбувається безпосереднє з'єднання засобів виробництва і робочої сили.

Її формування визначається потребами виробництва, характером робочих місць, рівнем технічного розвитку підприємства та вимогами до кваліфікації працівників. Для рибогосподарських підприємств це має особливе значення, оскільки ефективність виробництва значною мірою залежить від узгодженості між потребою у фахівцях певного профілю та фактичною наявністю працівників відповідного професійно-кваліфікаційного рівня.

Трудовий колектив – це сукупність усіх працівників, які беруть участь у господарській діяльності підприємства на основі трудового договору та інших форм, що регулюють трудові відносини працівників з підприємством.

Ефективність діяльності рибогосподарського підприємства в кінцевому підсумку залежить від складу цього колективу, рівня його кваліфікації, професійної підготовки, мотивації до праці та здатності забезпечувати виконання виробничих завдань. Усі члени трудового колективу повинні не лише якісно виконувати свою роботу, а й мати належні умови праці та відповідний рівень соціального захисту.

За функціональним призначенням персонал рибогосподарського підприємства поділяється на персонал основної діяльності та персонал неосновної діяльності. До першої групи належать працівники, зайняті у виробництві та його безпосередньому обслуговуванні: працівники основних, допоміжних і обслуговуючих виробництв, лабораторій, складів, охорони та апарату управління. До другої групи входять працівники невиробничих підрозділів, які безпосередньо не пов'язані з процесом виробництва, але забезпечують соціально-побутові потреби підприємства. Такий розподіл є важливим для аналізу трудових показників, продуктивності праці, розрахунку заробітної плати та обґрунтування систем стимулювання.

Таблиця 4.1

Класифікація персоналу рибогосподарського підприємства

Ознака класифікації	Категорії	Характеристика
За функціональним призначенням	Персонал основної діяльності	Працівники, зайняті у виробництві, його обслуговуванні та управлінні
	Персонал неосновної діяльності	Працівники невиробничих підрозділів, що забезпечують соціально-побутові потреби
За характером виконуваних функцій	Керівники	Здійснюють загальне управління підприємством і його підрозділами
	Спеціалісти	Виконують професійні виробничі, технічні, економічні та інші функції
	Службовці	Забезпечують документаційне оформлення, облік, контроль і господарське обслуговування
	Робітники	Безпосередньо беруть участь у виробничому процесі

Персонал підприємства – це сукупність постійних працівників, які отримали необхідну професійну підготовку та мають досвід практичної діяльності й забезпечують господарську діяльність суб'єкта господарювання.

За характером виконуваних функцій персонал рибогосподарського підприємства поділяється на керівників, спеціалістів, службовців і робітників. Керівники здійснюють загальне управління підприємством і його підрозділами. Спеціалісти виконують інженерно-технічні, економічні, біологічні та інші професійні функції. Службовці забезпечують документальне оформлення, облік, контроль і господарське обслуговування. Робітники безпосередньо

беруть участь у виробничому процесі, при цьому серед них виділяють основних і допоміжних.

Професія – це особливий вид трудової діяльності, здійснення якої потребує відповідних спеціальних знань та практичних навичок.

Спеціальність – це вид трудової діяльності в межах даної професії, який має специфічні особливості й вимагає від працівника додаткових (спеціальних) знань та навичок.

Кваліфікація – це сукупність спеціальних знань та практичних навичок, що визначають рівень підготовленості працівника до виконання робіт певної складності за відповідною професією чи спеціальністю.

Професійний склад персоналу рибогосподарського підприємства визначається галузевими особливостями виробництва та характером продукції, що випускається. Саме тому в рибництві особливо важливе значення мають фахова підготовка, спеціалізація та систематичне підвищення кваліфікації працівників.

Штатний розпис – це внутрішній нормативний документ, в якому вказаний перелік посад, наявних на даному підприємстві, чисельність працівників за кожною з них і розміри їх місячних посадових окладів, є різновидом схеми посадових окладів, що застосовується на рибогосподарському підприємстві.

Він відображає професійно-кваліфікаційну структуру керівників, спеціалістів і службовців та є важливим інструментом організації праці й управління персоналом.

4.2 Методи оцінювання та аналіз продуктивності праці

Ефективне використання трудових ресурсів у рибогосподарських підприємствах потребує постійного оцінювання кількісних і якісних характеристик персоналу, а також аналізу результативності праці. Для цього формується система показників, яка дає змогу виявляти зміни у складі працівників, оцінювати рух кадрів, повноту використання робочого часу та визначати резерви підвищення ефективності праці. Саме така система є основою обґрунтованого управління трудовими ресурсами та прийняття управлінських рішень.

Забезпечення ефективного використання трудових ресурсів підприємства потребує формування системи показників, які характеризують кількісні і якісні зміни персоналу та дають можливість виявити резерви повного використання всіх його категорій.

Кількісна характеристика трудових ресурсів визначається за допомогою показників облікової, явочної та середньооблікової чисельності працівників. Аналіз цих показників дає змогу оцінити наявний кадровий потенціал підприємства, виявити втрати робочого часу, встановити масштаби можливого залучення робочої сили та оцінити відповідність фактичної чисельності працівників виробничим потребам. Важливе значення має також дослідження руху трудових ресурсів за показниками найму, вибуття, валового обороту робочої сили, плинності кадрів, стабільності персоналу та рівня трудової дисципліни.

Основні елементи системи оцінювання та аналізу продуктивності праці в рибогосподарських підприємствах доцільно узагальнити у вигляді схеми (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Методи оцінювання та аналізу продуктивності праці в рибогосподарських підприємствах

У процесі аналізу трудових ресурсів оцінюють не лише кількість працівників, а й рівень їх використання. Для цього застосовують показники кількості відпрацьованих людино-днів і людино-годин одним працівником за рік, коефіцієнт використання трудових ресурсів, коефіцієнт використання запасу праці, трудову активність працівників та коефіцієнт виконання норм виробітку. Ці показники дають можливість встановити, наскільки повно

використовується робочий час, чи відповідає фактична зайнятість можливому фонду часу, а також чи забезпечується раціональне використання робочої сили у виробничому процесі.

Під продуктивністю розуміють відношення кількості продукції, виробленої даною виробничою системою за певний проміжок часу, до кількості ресурсів, витрачених для створення, виробництва цієї продукції за даний період.

Продуктивність праці – це показник її ефективності, результативності, що характеризується співвідношенням обсягу продукції, робіт чи послуг, з одного боку, та кількістю праці, витраченої на виробництво цього обсягу, з іншого.

У рибогосподарських підприємствах продуктивність праці є одним із найважливіших показників ефективності трудової діяльності, оскільки саме вона відображає зв'язок між результатами виробництва і витратами праці. Її аналіз дає змогу оцінити результативність праці окремих працівників, підрозділів і підприємства в цілому.

Виробіток – це прямий показник рівня продуктивності праці, що визначається кількістю продукції (робіт, послуг), виробленої одним працівником за одиницю робочого часу.

Трудомісткість – це обернений показник рівня продуктивності праці, що характеризується кількістю праці, витраченої у сфері матеріального виробництва до загального обсягу виробленої продукції.

Саме ці два показники є основою оцінювання продуктивності праці. Виробіток використовується для визначення обсягу продукції, отриманої за певний час або в розрахунку на одного працівника, тоді як трудомісткість показує, скільки праці необхідно витратити на виготовлення одиниці продукції. Аналіз їх динаміки дозволяє виявити зміни в ефективності праці та визначити напрями її підвищення.

Управління продуктивністю – це частина більш широкого процесу управління підприємства, яка включає в себе планування, організацію, керівництво, контроль і регулювання підвищення продуктивності праці.

Зміст управління продуктивністю полягає у досягненні максимально можливого рівня її зростання за наявних економічних умов. Це передбачає розроблення підходів до вимірювання й оцінки продуктивності праці, організацію контролю за її змінами та впровадження заходів, спрямованих на підвищення результативності праці. Таким чином, оцінювання продуктивності не є самоціллю, а виступає важливою складовою системи управління підприємством.

Виділяють такі методи обчислення продуктивності праці: натуральний, умовно-натуральний, трудовий і вартісний (табл. 4.2).

Натуральний метод ґрунтується на вимірюванні обсягу продукції в натуральних одиницях і є найбільш наочним при виробництві однорідної продукції. Умовно-натуральний метод застосовується тоді, коли підприємство виробляє кілька видів продукції, які можна перевести в умовні одиниці. Трудовий метод базується на використанні нормативного і фактичного часу, витраченого на виробництво продукції, і найбільш точно відображає сутність продуктивності праці. Вартісний метод дає змогу оцінювати продуктивність праці при виробництві різнорідної продукції як у межах окремого підприємства, так і на рівні галузі. Кожен із цих методів має свої переваги й обмеження, тому їх застосування залежить від особливостей виробництва та цілей аналізу.

Таблиця 4.2

Основні показники та методи оцінювання продуктивності праці

Група показників / методів	Зміст	Призначення в аналізі
Показники чисельності працівників	Облікова, явочна, середньооблікова чисельність	Оцінка кадрового потенціалу підприємства
Показники руху кадрів	Найм, вибуття, плинність, стабільність персоналу	Аналіз змін у складі трудових ресурсів
Показники використання робочого часу	Людино-дні, людино-години, коефіцієнт використання трудових ресурсів	Оцінка повноти використання робочого часу
Виробіток	Кількість продукції, виробленої одним працівником за одиницю часу	Прямий показник продуктивності праці
Трудомісткість	Кількість праці на одиницю продукції	Обернений показник продуктивності праці
Натуральний метод	Оцінка продуктивності в натуральних одиницях	Доцільний при однорідній продукції
Умовно-натуральний метод	Переведення різнорідної продукції в умовні одиниці	Використовується при багатопродуктовому виробництві
Трудовий метод	Оцінка за нормативним і фактичним часом	Найточніше відображає сутність продуктивності праці
Вартісний метод	Оцінка в грошовому вираженні	Дає змогу порівнювати різнорідну продукцію

Аналіз продуктивності праці передбачає також вивчення факторів, що впливають на її рівень. До них належать матеріально-технічні, організаційні та соціально-економічні чинники. Матеріально-технічні фактори охоплюють механізацію, автоматизацію, впровадження прогресивних технологій та підвищення якості продукції. Організаційні пов'язані з удосконаленням організації праці, нормуванням, раціоналізацією управління та зміною структури виробництва. Соціально-економічні чинники включають підвищення кваліфікації працівників, поліпшення умов праці, розвиток системи стимулів і мотивації. Аналіз цих факторів дає змогу виявити резерви зростання продуктивності праці та обґрунтувати конкретні управлінські заходи.

Отже, методи оцінювання та аналіз продуктивності праці у рибогосподарських підприємствах ґрунтуються на використанні системи кількісних і якісних показників трудових ресурсів, показників виробітку і трудомісткості, а також натурального, умовно-натурального, трудового і вартісного методів визначення продуктивності праці. Їх комплексне застосування дає змогу об'єктивно оцінити рівень використання праці, виявити резерви підвищення її ефективності та забезпечити прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

4.3 Напрями удосконалення системи мотивації та оплати праці у рибництві

Удосконалення системи мотивації та оплати праці в рибництві є важливою умовою підвищення продуктивності праці, поліпшення якості продукції та зростання економічної ефективності підприємств. За сучасних умов результативність праці значною мірою залежить не лише від рівня технічного оснащення виробництва, а й від здатності підприємства створити дієву систему матеріального стимулювання, яка поєднує інтереси працівника і роботодавця та спрямована на досягнення високих кінцевих результатів діяльності.

Управління продуктивністю – це частина більш широкого процесу управління підприємством, яка включає в себе планування, організацію, керівництво, контроль і регулювання підвищення продуктивності праці.

У межах цієї системи керівники і спеціалісти повинні розробляти програми зростання продуктивності праці, обирати методи її оцінювання та здійснювати контроль за досягненням запланованих результатів. Відповідно, удосконалення мотивації праці слід розглядати як складову управління продуктивністю, оскільки без зацікавленості працівників у результатах своєї праці досягти зростання ефективності виробництва неможливо.

Факторами підвищення продуктивності праці є рушійні сили або причини, під впливом яких змінюється її рівень.

Серед них важливе місце займають соціально-економічні чинники, до яких належать підвищення освітнього рівня працівників, зростання їх виробничої кваліфікації, поліпшення характеру й умов праці, а також стимули, мотиви і спонукання до трудової діяльності. Отже, основними напрямками вдосконалення мотивації праці у рибництві є створення належних умов праці, розвиток професійної підготовки й перепідготовки кадрів, формування справедливої системи оплати праці та застосування різних форм матеріального заохочення.

Заробітна плата виступає важливим засобом підвищення зацікавленості працюючих у результатах своєї праці, її продуктивності, збільшення обсягів виробництва продукції, поліпшення її якості та асортименту.

Заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому вираженні, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Заробітна плата – це економічна категорія, яка відображає відносини між роботодавцем і найманим працівником з приводу розподілу новоствореної вартості.

Таким чином, удосконалення системи мотивації неможливе без належної організації оплати праці, яка має забезпечувати не лише відтворення робочої сили, а й стимулювати працівників до досягнення вищих виробничих результатів.

Важливими напрямками удосконалення системи оплати праці є забезпечення її зв'язку з кількістю та якістю праці, кінцевими результатами виробництва, рівнем продуктивності праці та особистим внеском працівника. Це передбачає використання різних функцій заробітної плати: відтворювальної, стимулюючої, регулюючої та функції формування платоспроможного попиту населення. Особливо важливо забезпечувати відповідність між номінальною і реальною заробітною платою, оскільки матеріальна зацікавленість працівників значною мірою залежить від купівельної спроможності їх доходів.

До складу заробітної плати входять: основна заробітна плата, додаткова заробітна плата, інші заохочувальні та компенсаційні виплати.

Таблиця 4.3

Основні елементи системи мотивації та оплати праці у рибництві

Елемент системи	Характеристика	Значення для підприємства
Заробітна плата	Винагорода за виконану роботу	Стимулює працівників до підвищення результативності праці
Основна заробітна плата	Оплата відповідно до встановлених норм праці	Забезпечує базовий рівень винагороди
Додаткова заробітна плата	Доплати за трудові успіхи, майстерність, стаж, перевиконання норм	Підсилює мотивацію до кращих результатів
Інші заохочувальні та компенсаційні виплати	Премії, компенсації, одноразові заохочення	Створюють додаткові стимули до праці
Тарифна система	Розподіл робіт і працівників за розрядами	Забезпечує справедливую диференціацію оплати праці
Відрядна форма оплати	Оплата за кількість виробленої продукції або виконаних робіт	Стимулює зростання виробітку
Погодинна форма оплати	Оплата за відпрацьований час	Сприяє дотриманню технології та якості
Преміювання	Додаткове заохочення за досягнення конкретних показників	Посилює зв'язок між результатами праці та винагородою
Соціальні та організаційні стимули	Поліпшення умов праці, навчання, підвищення кваліфікації, соціальний захист	Підвищують зацікавленість працівників і стабільність колективу

Удосконалення системи оплати праці в рибництві пов'язане з оптимальним поєднанням цих складових. Основна заробітна плата має забезпечувати оплату праці відповідно до встановлених норм, додаткова – враховувати трудові успіхи, професійну майстерність, перевиконання норм, суміщення професій і стаж роботи, а інші заохочувальні та компенсаційні виплати – стимулювати працівників за підсумками роботи та компенсувати особливі умови праці. Важливим інструментом оцінювання обсягу цих виплат є фонд оплати праці, величина якого залежить від обсягів виробництва, чисельності персоналу, продуктивності праці та середньої заробітної плати.

Тарифна система оплати праці використовується для розподілу робіт залежно від їх складності, а працівників – залежно від їхньої кваліфікації та відповідальності за розрядами тарифної сітки.

Удосконалення системи оплати праці повинно передбачати раціональне використання тарифної системи, оновлення тарифних сіток, ставок і посадових окладів, а також посилення ролі атестації, кваліфікаційного оцінювання та підвищення розрядів працівників. Це дає можливість забезпечити більш справедливу диференціацію заробітної плати залежно від складності праці, професійного рівня й особистого внеску працівника у результати виробництва.

Відрядна оплата праці – це оплата праці за кількість виготовленої продукції (виконаного обсягу робіт, послуг) за нормами розцінками, встановленими, виходячи з розряду виконаних робіт.

Погодинна оплата праці – це оплата праці за відпрацьований нормативний час, передбачений тарифною системою.

Вибір форми оплати праці має здійснюватися з урахуванням особливостей виробництва. Відрядна форма доцільна там, де необхідно стимулювати зростання виробітку, а погодинна – у тих випадках, коли важливо забезпечити якість продукції, дотримання технологічного режиму й належний рівень обслуговування. Ефективним напрямом удосконалення системи мотивації є поєднання основної форми оплати праці з преміюванням за досягнення конкретних показників: зростання продуктивності праці, поліпшення якості продукції, економію матеріалів, виконання планових завдань.

Одним із важливих напрямів удосконалення мотивації праці у рибництві є також поліпшення умов праці, підвищення рівня соціального захисту працівників, розвиток професійної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів. Мотивація не обмежується лише розміром заробітної плати, а охоплює весь комплекс факторів, що впливають на ставлення працівника до праці, його зацікавленість у професійному зростанні та готовність до підвищення результативності роботи. Саме тому система стимулювання повинна бути комплексною і поєднувати матеріальні, організаційні та соціально-економічні важелі впливу.

Під резервами росту продуктивності праці розуміють можливості більш повної реалізації продуктивної сили праці за рахунок поліпшення використання всіх факторів її підвищення.

Отже, вдосконалення системи мотивації та оплати праці у рибництві має бути спрямоване на формування тісного зв'язку між результатами праці й рівнем винагороди, підвищення ролі тарифного регулювання, використання ефективних форм і систем оплати праці, розвиток преміювання, поліпшення

умов праці та підвищення професійного рівня працівників. Реалізація цих напрямів сприятиме зростанню продуктивності праці, підвищенню конкурентоспроможності продукції та загальній ефективності рибогосподарських підприємств.

Рис. 4.4. Основні напрями удосконалення системи мотивації та оплати праці у рибництві

Ефективність стимулювання працівників залежить не лише від рівня заробітної плати, а й від справедливості її нарахування, умов праці, можливостей професійного зростання, системи преміювання та рівня соціального захисту персоналу. Для рибогосподарських підприємств це має особливе значення, оскільки їхня діяльність часто пов'язана із сезонністю виробництва, залежністю від природних умов, фізичним навантаженням і необхідністю дотримання технологічних вимог.

Саме поєднання матеріальних і нематеріальних стимулів створює передумови для підвищення зацікавленості працівників у результатах своєї праці та зростання загальної ефективності виробництва. До матеріальних стимулів належать заробітна плата, премії, доплати й надбавки, а до нематеріальних – сприятливий психологічний клімат у колективі, визнання результатів праці, можливість навчання та професійного розвитку.

Отже, удосконалення системи мотивації та оплати праці у рибництві є важливою передумовою підвищення продуктивності праці, поліпшення якості продукції та зростання економічної результативності підприємств. Воно має ґрунтуватися на забезпеченні тісного зв'язку між результатами праці й рівнем винагороди, раціональному використанні тарифного регулювання, поєднанні різних форм оплати праці з преміюванням, а також на створенні належних умов праці, розвитку професійної підготовки й посиленні соціального захисту працівників. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню мотивації персоналу, зміцненню трудової дисципліни, зростанню конкурентоспроможності продукції та загальної ефективності рибогосподарських підприємств.

Питання для самоперевірки

1. Що розуміють під трудовими ресурсами та яке їх значення для рибогосподарського підприємства?
2. У чому полягає відмінність між поняттями «трудові ресурси» і «робоча сила»?
3. За якими ознаками класифікують трудові ресурси рибогосподарських підприємств?
4. Як поділяється персонал рибогосподарського підприємства за функціональним призначенням і характером виконуваних функцій?
5. Які показники застосовують для оцінювання чисельності та руху трудових ресурсів підприємства?
6. Що таке продуктивність праці, виробіток і трудомісткість?
7. Які методи використовують для визначення продуктивності праці у рибогосподарських підприємствах?
8. У чому полягає зміст управління продуктивністю праці на підприємстві?
9. Які основні фактори і резерви підвищення продуктивності праці в рибництві?
10. Що таке заробітна плата та які функції вона виконує?
11. З яких основних елементів складається структура заробітної плати?

5 ВИТРАТИ, СОБІВАРТІСТЬ І ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА

Виробництво рибної продукції пов'язане з використанням різних видів ресурсів: матеріальних, трудових, фінансових, водних, енергетичних та біологічних. У процесі господарської діяльності ці ресурси споживаються, переносять свою вартість на готову продукцію і формують витрати виробництва. Саме рівень витрат, структура собівартості та результативність використання ресурсів визначають економічну ефективність роботи рибницького господарства.

У рибництві витрати мають свою специфіку, оскільки виробничий процес залежить не лише від організаційно-економічних чинників, а й від біологічних особливостей об'єктів вирощування, тривалості виробничого циклу, природно-кліматичних умов, якості водного середовища, кормової бази, щільності посадки, рівня механізації та технології вирощування. Тому правильне планування, облік і аналіз витрат є необхідною умовою зниження собівартості продукції та підвищення прибутковості підприємства.

Витрати виробництва – це вартість спожитих і перенесених на продукцію виробничих ресурсів, а також обсяг використаних матеріальних, трудових і фінансових факторів, необхідних для здійснення господарської діяльності підприємства

5.1 Склад і класифікація витрат на виробництво рибної продукції

Витрати на виробництво рибної продукції – це сукупність грошових витрат підприємства, пов'язаних із забезпеченням усіх етапів виробничого процесу: вирощуванням, виловом, утриманням, переробкою, зберіганням і реалізацією продукції. Вони відображають обсяг ресурсів, які підприємство використовує для отримання готової рибної продукції та забезпечення її надходження до споживача.

До складу витрат належать витрати на корми, рибопосадковий матеріал, оплату праці працівників, електроенергію, паливо, ремонт і технічне обслуговування обладнання, амортизацію основних засобів, ветеринарно-санітарні заходи, оренду водойм, водопостачання, транспортування, зберігання та інші виробничі потреби. У рибництві значну частку витрат часто становлять корми, енергоресурси та витрати, пов'язані з підтриманням належних умов вирощування гідробіонтів.

Облік і аналіз витрат мають важливе значення для визначення собівартості продукції, оцінювання ефективності виробництва та пошуку резервів її підвищення. Рациональне управління витратами дає змогу зменшити собівартість, підвищити прибутковість підприємства та забезпечити конкурентоспроможність рибної продукції на ринку. У рибницьких господарствах витрати доцільно класифікувати за кількома ознаками.

Таблиця 5.1

Класифікація витрат на виробництво рибної продукції

Ознака класифікації	Види витрат	Приклади для рибницького господарства
За економічним змістом	Матеріальні витрати	Корми, рибопосадковий матеріал, добрива, паливо, електроенергія
	Витрати на оплату праці	Заробітна плата працівників, премії, доплати
	Відрахування на соціальні заходи	Єдиний соціальний внесок та інші нарахування
	Амортизація	Знос басейнів, ставків, насосів, аераторів, обладнання
	Інші витрати	Оренда, ремонт, лабораторний контроль, транспортні послуги
За способом включення у собівартість	Прямі	Корми, мальок, заробітна плата працівників, зайнятих у виробництві
	Непрямі	Адміністративні, загальновиробничі, витрати на управління
За залежністю від обсягу виробництва	Постійні	Оренда водойм, амортизація, утримання адміністрації
	Змінні	Корми, електроенергія, паливо, ветеринарні препарати
За роллю у виробничому процесі	Основні	Витрати, безпосередньо пов'язані з вирощуванням риби
	Накладні	Витрати на управління, обслуговування та організацію виробництва

Особливе значення у структурі витрат рибницьких господарств мають корми, оскільки вони часто формують найбільшу частку собівартості продукції. Важливими також є витрати на рибопосадковий матеріал, електроенергію, оплату праці, водопостачання, аерацію, ремонт гідротехнічних споруд та підтримання належного санітарного стану водойм або виробничих басейнів.

Рис. 5.1. Основні групи витрат у рибницькому господарстві

Найбільше значення у структурі витрат мають матеріальні витрати, зокрема корми, рібопосадковий матеріал, паливо, електроенергія, добрива, препарати та інвентар. Саме ці ресурси безпосередньо забезпечують процес вирощування риби та підтримання належних умов її утримання. Витрати на оплату праці відображають грошові виплати працівникам за виконання виробничих операцій, а також нарахування на оплату праці відповідно до чинного законодавства.

Окрему групу становлять амортизаційні витрати, які пов'язані з поступовим перенесенням вартості основних засобів на готову продукцію. До них належать витрати, пов'язані з використанням ставків, садків, басейнів, насосного обладнання, транспортних засобів та іншої техніки. Загальновиробничі витрати охоплюють ремонт, обслуговування обладнання, лабораторний контроль, управління виробничим процесом та інші потреби, без яких неможлива стабільна робота підприємства.

Таким чином, правильне групування витрат дає змогу більш точно визначати собівартість рибної продукції, аналізувати структуру витрат, виявляти найбільш витратні елементи виробництва та обґрунтовувати заходи щодо їх оптимізації. Це є важливою умовою підвищення економічної ефективності рибницьких господарств, зниження собівартості продукції та зміцнення їх конкурентних позицій на ринку.

5.2 Формування та структура собівартості у рибницьких господарствах

Собівартість рибної продукції – це грошове вираження витрат підприємства на виробництво та реалізацію одиниці продукції. Вона є одним із найважливіших економічних показників, оскільки відображає ефективність використання виробничих ресурсів, рівень організації праці, якість технології вирощування та загальний стан господарської діяльності підприємства.

Формування собівартості у рибницьких господарствах відбувається поступово протягом усього виробничого циклу. На її рівень впливають: вартість кормів, якість і ціна рибопосадкового матеріалу, тривалість вирощування, виживаність риби, щільність посадки, продуктивність водойми, витрати електроенергії, рівень механізації, втрати продукції, оплата праці та організація виробничих процесів.

До виробничої собівартості рибної продукції включають витрати, безпосередньо пов'язані з вирощуванням риби. До повної собівартості, крім виробничих витрат, входять також адміністративні витрати, витрати на збут, транспортування, зберігання та реалізацію продукції.

Таблиця 5.2

Орієнтовна структура собівартості рибної продукції

Стаття витрат	Зміст витрат	Значення для формування собівартості
Корми	Комбікорми, природні та додаткові корми	Одна з основних статей, безпосередньо впливає на приріст маси риби
Рибопосадковий матеріал	Личинки, мальки, цьоголітки, ремонтний матеріал	Визначає початкову якість виробничого процесу
Оплата праці	Заробітна плата працівників	Залежить від трудомісткості технології
Електроенергія та паливо	Робота насосів, аераторів, транспорту	Особливо важлива для інтенсивних технологій і УЗВ
Амортизація	Знос обладнання, ставків, басейнів, споруд	Відображає перенесення вартості основних засобів на продукцію
Ремонт і обслуговування	Підтримання обладнання і споруд у робочому стані	Забезпечує безперервність виробництва
Ветеринарно-санітарні заходи	Профілактика хвороб, лабораторний контроль	Зменшує ризик втрат і падежу
Інші витрати	Оренда, охорона, транспорт, реалізація	Доповнюють повну собівартість продукції

Структура собівартості показує питому вагу окремих статей витрат у загальній сумі витрат. Її аналіз дає змогу визначити, які витрати є найбільш значними та де існують резерви економії. Наприклад, якщо найбільшу частку займають корми, то резервами зниження собівартості можуть бути підбір якісніших кормів, оптимізація норм годівлі, зменшення кормового коефіцієнта та контроль за втратами корму.

Для рибницьких господарств важливо не лише зменшувати витрати, а й забезпечувати їх раціональність. Надмірне скорочення витрат на корми, якісний посадковий матеріал або профілактичні заходи може призвести до зниження темпів росту, підвищення смертності та погіршення якості продукції. Тому головним завданням є не механічне зменшення витрат, а досягнення оптимального співвідношення між витратами та результатами виробництва.

5.3 Економічна ефективність виробництва та резерви її підвищення

Економічна ефективність виробництва характеризує співвідношення між отриманими результатами та витратами ресурсів. У рибницькому господарстві вона показує, наскільки раціонально підприємство використовує корми, працю, водойми, обладнання, енергію та фінансові ресурси для отримання рибної продукції.

Основними показниками економічної ефективності є обсяг виробленої продукції, собівартість одиниці продукції, прибуток, рівень рентабельності, продуктивність праці, фондівіддача, витрати корму на одиницю приросту, вихід товарної продукції з одиниці площі водойми або об'єму басейну.

Таблиця 5.3

Основні показники економічної ефективності виробництва рибної продукції

Показник	Що характеризує
Обсяг виробництва продукції	Кількість вирощеної або реалізованої риби
Собівартість 1 кг продукції	Витрати підприємства на виробництво одиниці продукції
Прибуток	Різницю між виручкою від реалізації та витратами
Рентабельність виробництва	Рівень прибутковості виробництва
Продуктивність праці	Обсяг продукції, вироблений одним працівником
Кормовий коефіцієнт	Кількість корму, витраченого на одиницю приросту
Рибопроодуктивність	Вихід продукції з одиниці площі водойми
Фондовіддача	Ефективність використання основних засобів

Рівень економічної ефективності залежить від технології вирощування, якості управління, рівня інтенсифікації, забезпеченості кормами, стану матеріально-технічної бази, організації праці, цін на продукцію та витрат на виробництво. У підручнику наголошено, що рентабельність рибогосподарського виробництва залежить від рівня собівартості та цін на продукцію, а ціни мають забезпечувати відшкодування витрат і створювати умови для розширеного відтворення

Основні резерви підвищення економічної ефективності виробництва рибної продукції:

1. **Зниження собівартості продукції** шляхом раціонального використання кормів, енергії, палива, води та трудових ресурсів.
2. **Підвищення рибопродуктивності водойм** за рахунок оптимальної щільності посадки, меліоративних заходів, удобрення, аерації та поліпшення умов вирощування.
3. **Використання якісного рибопосадкового матеріалу**, що забезпечує кращу виживаність, швидший ріст і вищий вихід товарної продукції.
4. **Удосконалення годівлі**, застосування збалансованих кормів і контроль за кормовим коефіцієнтом.
5. **Механізація та автоматизація виробничих процесів**, що знижує трудомісткість і втрати продукції.
6. **Скорочення втрат під час вирощування, вилову, транспортування і реалізації**, зокрема за рахунок поліпшення технологічної дисципліни.
7. **Підвищення якості продукції**, що дає змогу реалізовувати її за вищою ціною.
8. **Раціональна організація збуту**, пошук стабільних каналів реалізації, переробка продукції та формування доданої вартості.

Рис. 5.2. Резерви підвищення економічної ефективності рибницького господарства

Отже, економічна ефективність виробництва рибної продукції формується під впливом багатьох чинників. Основне завдання рибницького господарства полягає у забезпеченні такого рівня витрат, який дозволяє отримувати якісну продукцію, зберігати прибутковість виробництва та створювати умови для подальшого розвитку підприємства. Раціональне управління витратами, собівартістю та резервами ефективності є основою стабільної роботи рибогосподарських підприємств.

Питання для самоперевірки

1. Що розуміють під витратами виробництва у рибницькому господарстві?
2. Які основні види ресурсів використовуються у процесі виробництва рибної продукції?
3. Які витрати належать до матеріальних витрат у рибницьких господарствах?
4. За якими ознаками класифікують витрати на виробництво рибної продукції?

6 ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА

Фінансові результати є важливим показником діяльності рибогосподарських підприємств, оскільки вони відображають кінцевий економічний ефект виробництва, реалізації продукції та використання наявних ресурсів. Саме через доходи, прибуток і рівень рентабельності можна оцінити, наскільки ефективно підприємство організовує виробничий процес, контролює витрати, формує ціну продукції та забезпечує її реалізацію на ринку.

У рибному господарстві формування фінансових результатів має певні особливості. Воно залежить від обсягів вирощування або вилову риби, якості продукції, сезонності виробництва, рівня собівартості, цінової ситуації на ринку, витрат на корми, енергоносії, оплату праці, утримання водойм, обладнання та транспортне забезпечення. Тому для стабільної роботи підприємства важливо не лише отримувати дохід від реалізації продукції, а й забезпечувати перевищення доходів над витратами.

Прибуток є основним джерелом розвитку рибогосподарського підприємства. Його використовують для оновлення матеріально-технічної бази, придбання сучасного обладнання, поліпшення умов вирощування гідробіонтів, впровадження інноваційних технологій, підвищення кваліфікації персоналу та розширення виробництва. Раціональне використання прибутку створює умови для підвищення продуктивності, зниження собівартості продукції та зміцнення конкурентних позицій підприємства.

Особливого значення набуває інвестиційна та інноваційна діяльність у рибництві. Вона спрямована на впровадження ресурсозберігаючих технологій, модернізацію ставкових, садкових і басейнових господарств, використання систем аерації, автоматизованої годівлі, контролю якості води, поліпшення селекційно-племінної роботи та розширення асортименту продукції. Такі заходи сприяють підвищенню ефективності виробництва та забезпечують довгостроковий розвиток підприємств.

Сталий економічний розвиток рибного господарства передбачає поєднання економічної результативності, екологічної безпеки та соціальної відповідальності. Підприємства мають орієнтуватися не лише на отримання прибутку, а й на раціональне використання водних біоресурсів, збереження якості водного середовища, виробництво безпечної продукції та підвищення конкурентоспроможності галузі.

6.1 Формування доходів, прибутку та рентабельності рибогосподарських підприємств

Фінансові результати рибогосподарського підприємства формуються в процесі виробництва, реалізації продукції та зіставлення одержаних доходів із витратами на її виробництво і збут. Для оцінювання результативності господарської діяльності в рибництві використовують систему вартісних показників, серед яких важливе місце посідають валова, товарна і реалізована продукція, собівартість, прибуток і рентабельність. Саме через ці показники можна визначити масштаби діяльності підприємства, рівень його дохідності та ефективність використання виробничих ресурсів.

У системі кінцевих результатів діяльності підприємства важливе значення мають показники валової, товарної та реалізованої продукції. Вартісні показники дають змогу оцінити загальний обсяг виробленої та призначеної для продажу продукції, а також обсяг фактично реалізованої продукції, що безпосередньо пов'язано з формуванням доходів підприємства. У розрахунках планів і прогнозів виробництва, реалізації продукції і послуг окремо виділяють виробництво і реалізацію продукції в натуральному і вартісному вираженні, що підкреслює значення цих показників для фінансового аналізу.

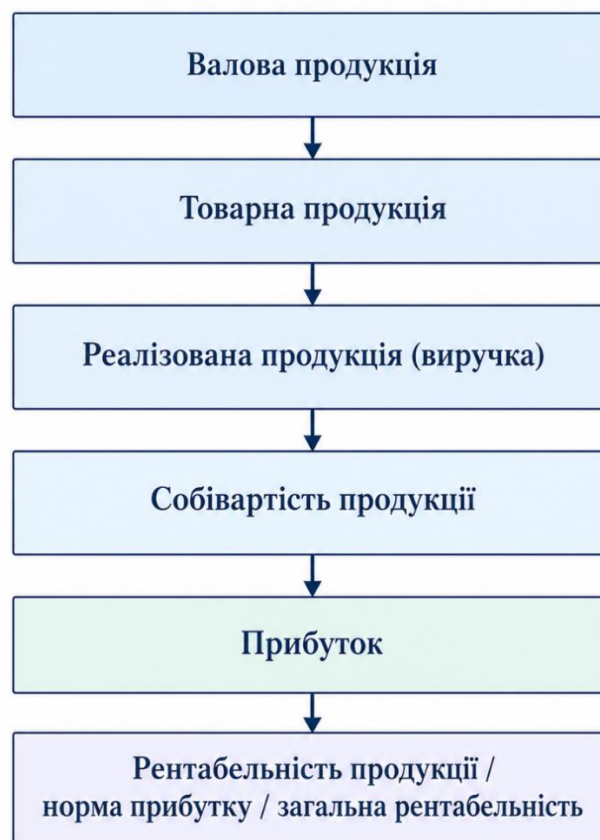

Рис. 6.1. Формування фінансового результату рибогосподарського підприємства

Собівартість – це грошовий вираз витрат підприємства на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг).

Вона показує, у що обходиться підприємству виробництво відповідного виду продукції, і водночас виступає базою для встановлення ціни. Від рівня собівартості безпосередньо залежить фінансовий результат діяльності підприємства: за інших однакових умов чим нижча собівартість, тим більший прибуток на одиницю продукції, вища окупність витрат і кращі позиції підприємства на ринку. Зниження собівартості сприяє також зростанню цінової конкурентоспроможності рибної продукції.

Прибуток є головним узагальнюючим показником кінцевого фінансового результату діяльності підприємства. Він формується як різниця між виручкою від реалізації продукції та витратами на її виробництво і реалізацію.

Саме прибуток відображає економічний ефект господарської діяльності, створює фінансову основу для розвитку підприємства, розширеного відтворення та підвищення матеріальної зацікавленості працівників. У системі економічних показників прибуток належить до зведених показників і використовується для оцінювання загальної результативності роботи підприємства.

Рентабельність характеризує прибутковість, дохідність підприємства.

Цей показник дає можливість визначити, яка продукція є більш вигідною для виробництва.

Рівень рентабельності продукції визначається як відношення прибутку до витрат на її виробництво.

Рентабельність показує, наскільки ефективно підприємство використовує спожиті виробничі ресурси і який дохід отримує з кожної гривні витрат. Якщо грошова виручка від реалізації продукції не покриває витрат на її виробництво, визначають рівень збитковості.

Поряд із рівнем рентабельності продукції у рибогосподарських підприємствах застосовують і інші показники прибутковості.

Для оцінювання ефективності використання вкладеного капіталу розраховують норму прибутку, яка показує, скільки прибутку приносить кожна грошова одиниця основного й оборотного капіталу. Також використовують показники загальної рентабельності виробництва, розрахункової рентабельності, рентабельності оборотних засобів і рентабельності власного капіталу.

Ці показники дають можливість комплексно оцінити фінансовий стан підприємства та ефективність використання його ресурсів.

Таблиця 6.1

Основні показники формування фінансових результатів рибогосподарського підприємства

Показник	Економічний зміст	Що характеризує
Валова продукція	Загальний обсяг виробленої продукції	Масштаби виробництва
Товарна продукція	Частина продукції, призначена для реалізації	Ринкову спрямованість виробництва
Реалізована продукція	Продукція, фактично продана споживачеві	Формування виручки
Собівартість	Витрати на виробництво і реалізацію продукції	Рівень витрат підприємства
Прибуток	Різниця між виручкою та витратами	Кінцевий фінансовий результат
Рентабельність	Відношення прибутку до витрат або капіталу	Прибутковість та ефективність виробництва

Для планування і аналізу фінансових результатів у рибогосподарській галузі застосовується система економічних показників. Вони поділяються на зведені й прямі, абсолютні й відносні, вартісні й натуральні, затверджувані й розрахункові. До зведених показників належать прибуток, собівартість, продуктивність праці та капіталовіддача. Саме використання цієї системи дає змогу не лише оцінити поточні фінансові результати, а й обґрунтувати напрями підвищення ефективності діяльності підприємства.

Отже, формування доходів, прибутку та рентабельності рибогосподарських підприємств відбувається через послідовний зв'язок між виробництвом продукції, її реалізацією, витратами та кінцевим фінансовим результатом. Основними умовами зростання прибутковості є збільшення обсягів реалізації, зниження собівартості, ефективне використання капіталу та підвищення рентабельності виробництва. Саме ці показники дають змогу оцінити фінансову стійкість підприємства, рівень його дохідності та перспективи подальшого розвитку.

6.2 Використання прибутку, інвестиційна та інноваційна діяльність у рибництві

Використання прибутку є важливим напрямом фінансової діяльності рибогосподарського підприємства, оскільки саме прибуток створює фінансову основу для відновлення виробництва, розвитку матеріально-технічної бази,

впровадження нових технологій і підвищення конкурентоспроможності продукції. Після виконання податкових та інших обов'язкових зобов'язань частина фінансового результату залишається у розпорядженні підприємства і може бути спрямована на виробничий розвиток, оновлення основних засобів, матеріальне стимулювання працівників та інші потреби господарства.

Чистий прибуток – це прибуток, який залишається у розпорядженні підприємства після здійснення всіх відрахувань до бюджету та за іншими зобов'язаннями.

Саме чистий прибуток є основним внутрішнім джерелом фінансування розвитку підприємства. Його наявність дає змогу не лише забезпечувати поточну фінансову стійкість, а й формувати ресурси для подальшого розширення виробництва, технічного переоснащення та поліпшення організації праці. У системі економічних показників прибуток належить до зведених показників, а тому його динаміка безпосередньо відображає результати господарської діяльності підприємства.

Використання прибутку у рибництві тісно пов'язане з процесом відтворення основного капіталу. Підприємства не лише здійснюють поточні витрати, а й вкладають кошти у відновлення і розширення основних засобів. Тому частина прибутку спрямовується на капітальні вкладення, придбання нового обладнання, модернізацію виробничих об'єктів, оновлення техніки та підтримання належного технічного стану матеріально-технічної бази. Такий підхід забезпечує не тільки підтримання виробничого потенціалу, а й створює передумови для його подальшого зростання.

Інвестиція – це довгострокове вкладання капіталу (коштів) у підприємство з метою одержання прибутку.

Процес інвестування спрямований на накопичення засобів виробництва. У рибному господарстві інвестиційна діяльність має особливе значення, оскільки галузь потребує значних вкладень у гідротехнічні споруди, будівлі, технічне оснащення, транспортні засоби, енергетичне обладнання та біотехнологічні рішення. Доцільність таких вкладень оцінюють через показники прибутковості, зокрема норму прибутку, яка показує, скільки грошових одиниць прибутку приносить кожна грошова одиниця функціонуючих засобів.

Рис. 6.2. Використання прибутку в рибогосподарському підприємстві

Амортизація – це поступове заміщення в грошовій формі зношених засобів праці внаслідок перенесення їхньої вартості на готовий продукт.

Амортизаційні відрахування включаються у собівартість продукції й накопичуються як джерело відновлення основного капіталу. Поряд із чистим прибутком амортизація є важливим внутрішнім фінансовим ресурсом підприємства. Вона забезпечує просте відтворення засобів праці, а за певних умов може бути фактором і розширеного відтворення. Це означає, що інвестиційна діяльність у рибництві спирається не лише на зовнішні вкладення, а й на внутрішньо сформовані джерела фінансування.

Просте відтворення, тобто відтворення у натурі засобів праці, забезпечується за рахунок амортизаційного фонду підприємства.

Розширене відтворення – збільшення основних засобів як у натурі, так і за вартістю – забезпечується за рахунок капітальних вкладень, чистого доходу підприємства.

Отже, використання прибутку безпосередньо пов'язане з розширеним відтворенням. У тих випадках, коли підприємство має достатній рівень прибутковості, воно отримує можливість не лише замінювати зношені засоби

праці, а й нарощувати виробничий потенціал, упроваджувати сучасні технології, розширювати масштаби виробництва і зміцнювати ринкові позиції.

Інноваційна діяльність у рибництві проявляється через впровадження нової техніки, прогресивних технологій і біотехнологій, які забезпечують зниження трудомісткості, матеріаломісткості та енергомісткості виробництва, підвищення якості продукції та ефективніше використання ресурсів. У підручнику не виділено окремого великого підрозділу саме про інновації, однак вони систематично розглядаються як один із ключових напрямів розвитку галузі, технічного оновлення та зростання продуктивності праці. Саме тому інноваційну діяльність доцільно пов'язувати з технічним переоснащенням, капітальними вкладеннями і підвищенням ефективності використання основного капіталу.

Таблиця 6.2

Основні напрями використання прибутку в рибництві

Напрямок використання	Зміст	Очікуваний результат
Відновлення основних засобів	Фінансування простого відтворення, ремонтів, заміни зношеного обладнання	Підтримання виробничої спроможності
Капітальні вкладення	Розширення виробництва, нове будівництво, модернізація	Зростання виробничого потенціалу
Технічне переоснащення	Придбання нової техніки, обладнання, енергозберігаючих засобів	Підвищення продуктивності й зниження витрат
Впровадження технологій і біотехнологій	Використання сучасних методів вирощування, обробки та збереження продукції	Поліпшення якості й конкурентоспроможності
Матеріальне стимулювання працівників	Премії, заохочення, підвищення матеріальної зацікавленості	Зростання мотивації та результативності праці
Соціальні заходи	Підтримка працівників, поліпшення умов праці	Підвищення соціальної ефективності

Важливим критерієм доцільності інвестиційної діяльності є співвідношення між вкладеним капіталом і отриманими результатами. У цьому контексті особливе значення має норма прибутку, яка використовується для оцінювання ефективності вкладення коштів. У ринкових умовах цей показник свідчить про те, в яке виробництво доцільно вкладати капітал і здійснювати інвестиції. Для рибогосподарських підприємств це означає необхідність

обґрунтовувати кожен напрям вкладень з позицій майбутньої прибутковості, окупності та впливу на конкурентоспроможність продукції.

Отже, використання прибутку, інвестиційна та інноваційна діяльність у рибництві тісно взаємопов'язані. Чистий прибуток і амортизаційні відрахування формують фінансову базу для відновлення й розширення основного капіталу, капітальні вкладення забезпечують технічне оновлення підприємства, а впровадження нових технологій і біотехнологій створює передумови для зростання продуктивності праці, зниження витрат і підвищення конкурентоспроможності рибогосподарського виробництва.

6.3 Маркетинг рибної продукції та канали реалізації

Маркетинг рибної продукції є важливою складовою економічної діяльності рибогосподарських підприємств, оскільки забезпечує зв'язок між виробником і споживачем. У ринкових умовах підприємство може розраховувати на успіх лише тоді, коли його виробнича й збутова діяльність орієнтована на потреби споживачів, якість продукції, цінову доступність і стабільність постачання.

Маркетинг – це вид діяльності, спрямований на виявлення, формування та задоволення потреб споживачів шляхом обміну товарами або послугами. Для рибогосподарських підприємств маркетинг має особливе значення, оскільки рибна продукція є товаром із обмеженими строками зберігання, потребує належних умов транспортування, охолодження, реалізації та постійного контролю якості.

Ринок рибної продукції – це сукупність існуючих і потенційних покупців, які мають потребу в рибі, продукції аквакультури, охолодженій, замороженій, живій або переробленій рибній продукції та можуть придбати її за певною ціною.

Попит – це грошове вираження потреби, тобто кількість продукції, яку споживач готовий і спроможний купити за певною ціною, у певному місці та в певний період часу. Попит на рибну продукцію залежить від рівня доходів населення, цін на продукцію, якості, асортименту, сезонності споживання, харчових традицій і доступності продукції на ринку.

Важливе місце в маркетинговій діяльності займає **комплекс маркетингу** – сукупність маркетингових засобів, за допомогою яких підприємство впливає на ринок і досягає поставлених цілей. До його основних елементів належать товар, ціна, розподіл і просування. Такий підхід відповідає класичній моделі маркетингу, у якій виділяють чотири основні складові: товарну політику, цінову політику, політику розподілу та комунікативну політику.

Рис. 6.3. Комплекс маркетингу рибної продукції

Для рибогосподарських підприємств особливо важливими є якість, свіжість, безпечність продукції, правильне формування ціни, вибір ефективних каналів збуту та використання засобів просування. Поєднання цих елементів дає змогу підприємству краще орієнтуватися на потреби споживачів, зменшувати ризики нереалізованої продукції та підвищувати конкурентоспроможність на ринку.

Товарна політика у рибництві передбачає формування асортименту продукції, забезпечення її якості, безпечності, свіжості, належного зовнішнього вигляду, пакування, маркування та сервісного супроводу. До характеристик товару належать дизайн, колір, упаковка, торгова марка, асортимент і додаткові послуги. Для рибогосподарських підприємств важливо пропонувати продукцію, яка відповідає вимогам споживачів: живу рибу, охолоджену, заморожену, розібрану, фасовану або перероблену продукцію.

Цінова політика охоплює методи ціноутворення, систему знижок і націнок, строки оплати та умови реалізації продукції. Ціна на рибну продукцію має враховувати собівартість виробництва, витрати на зберігання і транспортування, рівень попиту, якість продукції, конкурентне середовище та купівельну спроможність населення. Від правильності формування ціни залежить не лише обсяг реалізації, а й прибутковість підприємства.

Політика розподілу пов'язана з вибором каналів збуту, форм торгівлі, транспортуванням, зберіганням і формуванням товарних запасів. Канали реалізації рибної продукції можуть бути прямими й опосередкованими. До

прямих каналів належать продаж продукції безпосередньо споживачам, закладам громадського харчування, переробним підприємствам або через власні торговельні точки. Опосередковані канали передбачають реалізацію продукції через оптових посередників, роздрібні мережі, ринки, спеціалізовані магазини та інші торговельні структури.

Таблиця 6.3

Основні канали реалізації рибної продукції

Канал реалізації	Характеристика	Переваги	Можливі обмеження
Прямий продаж споживачам	Реалізація продукції безпосередньо покупцям	Вища ціна реалізації, прямий контакт зі споживачем	Потреба в організації торгівлі та зберігання
Ринки та ярмарки	Продаж живої, охолодженої або свіжої риби на місцевих ринках	Швидка реалізація, доступ до широкого кола покупців	Залежність від сезонності та попиту
Роздрібні торговельні мережі	Постачання продукції до магазинів і супермаркетів	Стабільні обсяги збуту, розширення ринку	Високі вимоги до якості, пакування і документів
Заклади громадського харчування	Реалізація риби ресторанам, кафе, їдальням	Можливість довгострокової співпраці	Потреба у стабільних поставках
Переробні підприємства	Продаж риби для подальшої переробки	Реалізація великих партій продукції	Нижча ціна порівняно з роздрібним продажем
Інтернет-торгівля	Замовлення продукції через сайти, соціальні мережі або онлайн-платформи	Розширення кола споживачів, зручність продажу	Потреба в логістиці та швидкій доставці

Вибір каналу реалізації залежить від виду рибної продукції, обсягів виробництва, термінів її зберігання, наявності холодильного обладнання, транспортних можливостей і рівня попиту. Для підприємств рибного господарства доцільним є поєднання кількох каналів збуту, оскільки це зменшує ризики нереалізованої продукції та забезпечує стабільніше надходження доходів. Особливо важливим є дотримання умов зберігання і транспортування, оскільки рибна продукція швидко втрачає якість за порушення температурного режиму.

Особливістю реалізації рибної продукції є необхідність швидкого доведення її до споживача. Через обмежені строки зберігання важливого значення набувають наявність холодильного обладнання, спеціалізованого транспорту, дотримання санітарно-ветеринарних вимог, правильне пакування та збереження товарного вигляду продукції. Недосконала система збуту може призводити до втрат продукції, зниження її якості та зменшення прибутку підприємства.

Ризики маркетингової діяльності та реалізації рибної продукції

У процесі реалізації рибної продукції рибогосподарські підприємства можуть стикатися з низкою маркетингових і збутових ризиків. Вони пов'язані з коливанням попиту, зміною ринкових цін, посиленням конкуренції, обмеженими строками зберігання продукції, порушенням умов транспортування, недостатньою кількістю каналів збуту та залежністю від окремих покупців або посередників.

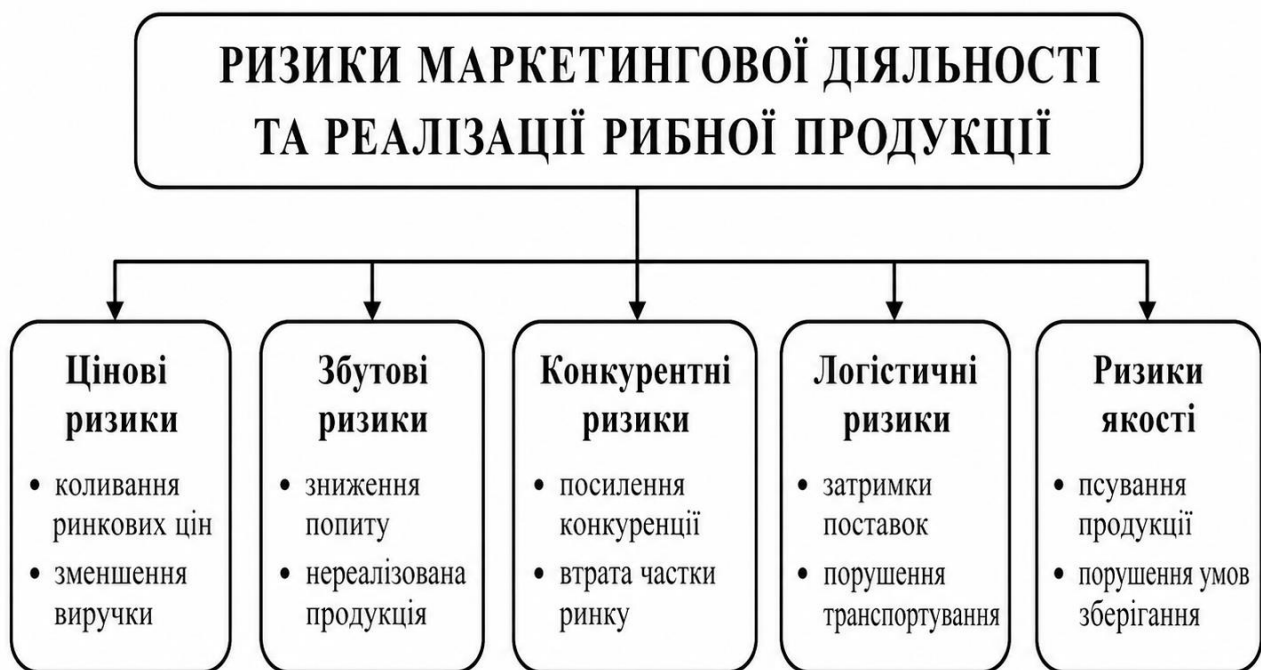

Рис. 6.4. Основні ризики маркетингової діяльності у рибництві

Найбільше значення серед них мають цінові, збутові, конкурентні, логістичні ризики, а також ризики, пов'язані з погіршенням якості продукції під час зберігання і транспортування. Урахування цих ризиків є важливою умовою стабільної реалізації продукції та зниження можливих економічних втрат підприємства.

Таблиця 6.4

Основні ризики маркетингової діяльності та реалізації рибної продукції

Вид ризику	Прояв у діяльності підприємства	Можливі наслідки	Шляхи зниження
Ціновий ризик	Коливання ринкових цін на рибну продукцію	Зменшення виручки, зниження прибутковості	Моніторинг ринку, гнучке ціноутворення, укладання договорів
Ризик зниження попиту	Скорочення обсягів продажу через зміну споживчих переваг або доходів населення	Нереалізована продукція, втрати доходів	Вивчення попиту, розширення асортименту, активізація просування
Конкурентний ризик	Посилення конкуренції з боку інших виробників і постачальників	Втрата частки ринку	Підвищення якості продукції, удосконалення сервісу, формування іміджу
Логістичний ризик	Порушення умов транспортування, затримки поставок	Погіршення якості продукції, зрив поставок	Удосконалення логістики, використання спеціалізованого транспорту
Ризик втрати якості продукції	Недотримання температурного режиму під час зберігання і реалізації	Псування продукції, зниження ціни реалізації	Холодильне обладнання, контроль умов зберігання, санітарний контроль
Ризик залежності від посередників	Реалізація продукції через обмежене коло покупців або посередників	Нестабільність збуту, зниження доходів	Диверсифікація каналів збуту, розвиток прямих продажів
Рекламний ризик	Недостатнє інформування споживачів про продукцію	Слабка впізнаваність продукції, низький попит	Реклама, участь у ярмарках, просування в мережі Інтернет

До основних шляхів зменшення маркетингових ризиків належать поєднання кількох каналів реалізації, укладання довгострокових договорів із покупцями, вивчення попиту, розширення асортименту продукції, використання реклами, розвиток прямих продажів, удосконалення логістики, охолодження та зберігання продукції.

Особливе значення для рибної продукції має ризик втрати якості під час зберігання і транспортування. Через швидку псуваність продукції підприємство повинно забезпечити своєчасну реалізацію, наявність холодильного обладнання, дотримання температурного режиму, належне пакування та санітарно-ветеринарний контроль. Порухення цих умов може призвести до зниження товарної цінності продукції, втрат прибутку та погіршення репутації підприємства.

До основних шляхів зменшення маркетингових ризиків належать: поєднання кількох каналів реалізації, укладання довгострокових договорів із покупцями, вивчення попиту, розширення асортименту продукції, використання реклами, розвиток прямих продажів, удосконалення логістики, охолодження та зберігання продукції. Важливим є також формування позитивного іміджу підприємства і довіри споживачів до якості та безпечності рибної продукції.

Отже, врахування маркетингових ризиків дає змогу рибогосподарським підприємствам краще планувати обсяги виробництва і реалізації, зменшувати втрати продукції, стабілізувати доходи та підвищувати конкурентоспроможність на ринку.

Просування продукції включає рекламу, стимулювання збуту, персональний продаж, участь у ярмарках і виставках, зв'язки з громадськістю та формування позитивного іміджу підприємства. Для рибогосподарських підприємств важливо інформувати споживачів про якість, походження, безпечність і харчову цінність продукції. Просування також сприяє підвищенню довіри до виробника, розширенню кола покупців і зміцненню ринкових позицій підприємства.

Маркетингова діяльність на підприємстві має бути спрямована на постійне вивчення ринку, аналіз попиту, визначення цільових груп споживачів, оцінювання конкурентів, планування асортименту та вибір ефективних каналів реалізації. До основних функцій маркетингу належать аналіз маркетингового середовища, розробка товарної політики, формування цінової політики, організація розподілу продукції та розробка заходів її просування.

У сучасних умовах особливого значення набуває **маркетинг стосунків**, який передбачає встановлення довгострокових і взаємовигідних відносин із покупцями, торговельними мережами, переробними підприємствами, закладами громадського харчування та іншими партнерами. Для рибогосподарських підприємств це дає змогу забезпечити стабільні канали збуту, зменшити ризики нереалізованої продукції, краще планувати обсяги виробництва та підвищувати фінансову стійкість.

Отже, маркетинг рибної продукції та правильно організовані канали реалізації є важливими умовами ефективної діяльності рибогосподарських підприємств. Вони забезпечують орієнтацію виробництва на потреби споживачів, сприяють підвищенню якості й конкурентоспроможності продукції, зменшенню збутових ризиків, зростанню прибутковості та зміцненню позицій підприємства на ринку.

6.4 Сталий розвиток і конкурентоспроможність підприємств аквакультури

Перспективи сталого економічного розвитку рибогосподарської галузі пов'язані з підвищенням ефективності виробництва, зростанням прибутковості підприємств, упровадженням нової техніки і технологій, раціональним використанням ресурсів та зміцненням конкурентних позицій на ринку. У сучасних умовах для галузі особливого значення набуває не лише збільшення обсягів виробництва, а й забезпечення стабільного постачання риби населенню, зниження витрат, підвищення якості продукції та адаптація до вимог ринкової економіки.

Ефективність – це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами, в якій відображається одна із найбільш важливих сторін суспільного виробництва – результативність.

Для підприємств рибного господарства це означає необхідність досягати найкращих виробничих і фінансових результатів за мінімальних витрат праці, матеріалів, енергії та капіталу. Саме підвищення ефективності в підручнику визначається як одна з найбільш актуальних проблем стабілізації та подальшого прискорення розвитку рибогосподарського виробництва на підприємствах будь-якої форми власності.

Сталий економічний розвиток галузі передбачає поєднання економічної, технологічної та соціальної результативності. В економічному аспекті він означає підвищення прибутковості та рентабельності підприємств, у технологічному – модернізацію виробництва, впровадження системи машин, механізації та автоматизації, а в соціальному – збереження і створення нових робочих місць, поліпшення умов праці та зростання ролі підприємств у забезпеченні внутрішнього ринку продукцією власного виробництва. Саме таке комплексне поєднання створює передумови для довготривалого і збалансованого розвитку рибного господарства.

Соціальна ефективність – це похідна від економічної ефективності.

Цей показник буде зростати із зростанням рівня економічної ефективності.

У підручнику як показники соціальної ефективності названо збереження і створення нових робочих місць, відрахування у фонд споживання на підприємствах галузі та поставку рибної продукції власного виробництва на внутрішній ринок. Це означає, що перспективи сталого розвитку потрібно розглядати не лише через прибуток і витрати, а й через вплив галузі на зайнятість, добробут працівників та продовольче забезпечення населення.

Для забезпечення сталого розвитку рибогосподарських підприємств важливим є підвищення їх конкурентоспроможності. Вона залежить від здатності підприємства виробляти якісну, безпечну та доступну за ціною продукцію, ефективно використовувати ресурси, швидко реагувати на зміни попиту й пропозиції, упроваджувати сучасні технології та розширювати канали збуту. У сучасних умовах конкурентні переваги формуються не лише за рахунок обсягів виробництва, а й завдяки якості продукції, стабільності постачання, зниженню собівартості, належній організації маркетингу та формуванню довіри споживачів.

Важливим напрямом розвитку є розширення асортименту рибної продукції та продукції аквакультури. Підприємства можуть підвищувати економічну результативність за рахунок вирощування видів риб і гідробіонтів, які мають стабільний попит на ринку, впровадження переробки, фасування, охолодження, заморожування та інших способів підготовки продукції до реалізації. Це дає змогу збільшити додану вартість, зменшити втрати під час зберігання і транспортування, а також підвищити привабливість продукції для споживачів.

Перспективним напрямом є розвиток ресурсозберігаючих технологій. До них належать раціональне використання кормів, води й енергії, застосування сучасних систем аерації, автоматизованої годівлі, контролю якості води, поліпшення санітарно-ветеринарного стану господарств, зменшення втрат рибопосадкового матеріалу та підвищення виживаності об'єктів вирощування. Такі заходи сприяють зниженню собівартості продукції, підвищенню продуктивності водойм і зміцненню фінансової стійкості підприємств.

Важливим є вдосконалення управління підприємствами рибного господарства. Це передбачає планування виробничих і фінансових показників, аналіз витрат і доходів, оцінювання рентабельності окремих напрямів діяльності, пошук інвестиційних ресурсів, упровадження інновацій та підвищення кваліфікації персоналу. Ефективне управління дає змогу своєчасно

виявляти проблеми, приймати обґрунтовані рішення та забезпечувати стабільний розвиток підприємства навіть в умовах ринкової нестабільності.

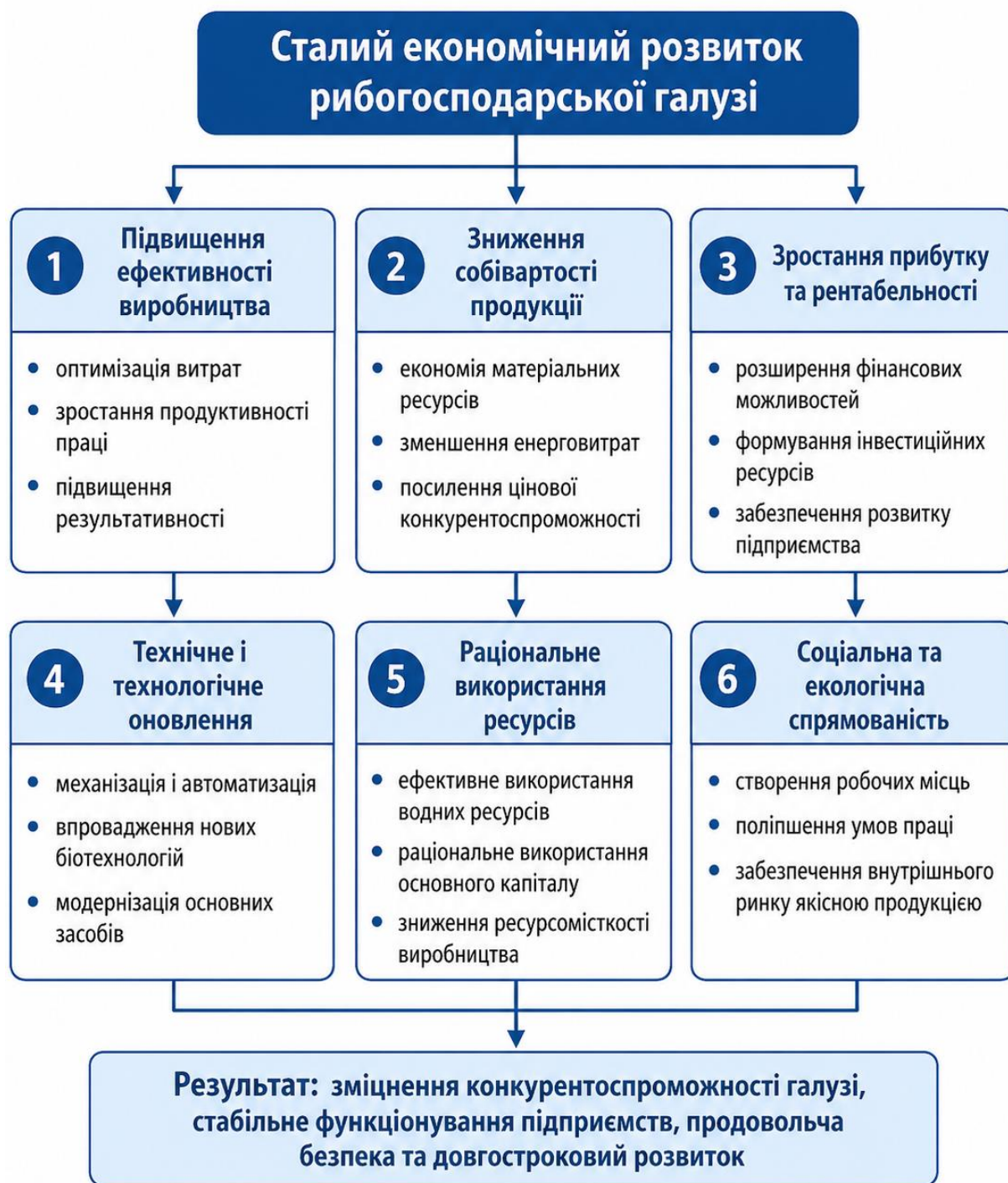

Рис. 6.5. Основні напрями сталого економічного розвитку та конкурентоспроможності галузі

Однією з ключових умов зміцнення конкурентоспроможності є зниження собівартості. Із зниженням собівартості зростає цінова конкурентоспроможність продукції, а отже, зміцнюються позиції підприємства на ринку. Водночас нижча собівартість забезпечує зростання прибутковості,

окупності витрат і створює сприятливі умови для прискорення темпів розширеного відтворення. Отже, саме скорочення витрат і раціоналізація виробництва є одним із головних резервів сталого економічного розвитку.

Важливим чинником конкурентоспроможності є також ціна продукції. В умовах ринкової економіки реальний процес формування цін відбувається на ринку під впливом попиту і пропозиції, а основними елементами ціни є собівартість і прибуток. Це означає, що конкурентоспроможність рибної продукції визначається здатністю підприємства виробляти її з такими витратами і такою якістю, щоб ціна залишалася прийнятною для споживача і водночас забезпечувала прибутковість виробника.

Вирішальне значення для майбутнього розвитку галузі має технічне й технологічне оновлення. Підвищення продуктивності праці та забезпечення підвищення ефективності рибогосподарського виробництва допоможе впровадження системи машин. Така система створює умови для механізації всіх процесів, впровадження потокової технології виробництва, скорочення потреби у робочій силі та автоматизації багатьох виробничих процесів. Крім того, перспективним напрямом є оцінювання та впровадження нової техніки, строк окупності капітальних вкладень і використання ефективніших проектних рішень у виробничих спорудах та обладнанні.

Сталий розвиток галузі передбачає й раціональне використання капіталу та інвестиційних ресурсів. Основний капітал рибогосподарських підприємств бере участь у багатьох виробничих циклах, а його відновлення і модернізація є базою довгострокового розвитку. Ефективне використання будівель, споруд, машин і транспортних засобів прямо впливає на виробничі результати, рівень прибутку та загальні показники ефективності. Саме тому модернізація основних засобів і технічне переоснащення мають розглядатися як один із стратегічних напрямів зміцнення конкурентоспроможності галузі.

Для планування, програмування і прогнозування розвитку рибогосподарської галузі застосовують систему економічних показників. До зведених показників належать прибуток, собівартість, продуктивність праці та капіталовіддача. Саме комплексне використання цих показників дає можливість оцінити стан галузі, обґрунтувати напрями її розвитку та виявити резерви підвищення конкурентоспроможності. Таким чином, сталий розвиток галузі базується не на одному окремому показнику, а на збалансованому поліпшенні всієї системи економічних результатів.

Таблиця 6.5

Чинники сталого розвитку та конкурентоспроможності рибогосподарської галузі

Чинник	Зміст впливу	Очікуваний результат
Зниження собівартості	Скорочення витрат на виробництво і реалізацію	Зростання прибутку та цінової конкурентоспроможності
Обґрунтоване ціноутворення	Узгодження собівартості, прибутку і ринкової ціни	Стабільність реалізації продукції
Підвищення ефективності виробництва	Оптимальне співвідношення результатів і ресурсів	Зміцнення фінансового стану підприємств
Механізація та автоматизація	Упровадження системи машин і потокових технологій	Підвищення продуктивності праці та якості продукції
Оновлення основного капіталу	Модернізація будівель, споруд, машин і обладнання	Зростання виробничого потенціалу
Соціальна ефективність	Робочі місця, соціальні відрахування, забезпечення ринку продукцією	Підтримка сталого розвитку галузі

Отже, перспективи сталого економічного розвитку та конкурентоспроможності рибогосподарської галузі пов'язані з підвищенням ефективності виробництва, зниженням собівартості, удосконаленням ціноутворення, зростанням прибутковості, оновленням основного капіталу, розвитком механізації та автоматизації, а також посиленням соціальної ефективності. Реалізація цих напрямів створює передумови для стабільного функціонування підприємств, розширення виробництва, зміцнення ринкових позицій і забезпечення продовольчої безпеки країни.

Реалізація цих напрямів створює передумови для стабільного функціонування підприємств, розширення виробництва, зміцнення ринкових позицій і забезпечення продовольчої безпеки країни. Комплексне поєднання економічної результативності, технологічного оновлення, екологічної відповідальності та соціальної спрямованості дасть змогу рибогосподарським підприємствам ефективніше адаптуватися до ринкових умов і забезпечити довгостроковий розвиток галузі.

Питання для самоперевірки

1. Які основні показники характеризують фінансові результати діяльності рибогосподарського підприємства?
2. Яку роль у формуванні доходів підприємства відіграють валова, товарна та реалізована продукція?
3. Що таке прибуток і яке його значення для розвитку рибогосподарського підприємства?
4. У чому полягає економічний зміст рентабельності та які показники рентабельності застосовують у рибному господарстві?
5. Як пов'язані між собою собівартість, прибуток і рентабельність продукції?
6. Що таке чистий прибуток і на які основні цілі він може бути використаний на підприємстві?
7. Яке значення мають інвестиції для розвитку рибогосподарських підприємств?
8. Як пов'язані використання прибутку, капітальні вкладення та розширене відтворення основних засобів?
9. Яку роль відіграє амортизація у фінансовому забезпеченні оновлення матеріально-технічної бази підприємства?
10. У чому полягає значення інноваційної діяльності для рибогосподарського виробництва?
11. Які основні чинники впливають на сталий економічний розвиток рибогосподарської галузі?
12. Як зниження собівартості, технічне оновлення та раціональне використання ресурсів впливають на конкурентоспроможність галузі?
13. Чому соціальна ефективність розглядається як важлива складова сталого розвитку рибного господарства?
14. Які напрями забезпечують довгострокове підвищення конкурентоспроможності рибогосподарських підприємств?

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Вдовенко Н. М. Економіка рибогосподарських підприємств: [підручник]. К.: Видавничий дім «Кондор», 2017. 212 с.
2. Бургаз М. І., Сидорак Р. В. Збірник методичних вказівок для практичних робіт з навчальної дисципліни «Економічна діяльність підприємств рибництва» для здобувачів III-IV років навчання денної та заочної форм навчання, РВО «Бакалавр», за спеціальністю 207 «Водні біоресурси та аквакультура». Одеса, ОДЕКУ. 2024. – 43 с.
3. Тучковенко О. А. Методичні вказівки, для самостійної роботи здобувачів з дисципліни «Економічна діяльність підприємств рибництва». Одеса, ОДЕКУ. 2019. 35 с.
4. Плаксієнко В. Я., Камінська Т. Г., Маренич Т. Г., Скрипник С. В., Гордієнко М. І., Ільчак О. В., Ткаченко О. С., Чернецька О. В. Бухгалтерський облік у виробничих та агросервісних кооперативах: підручник. 3-тє вид., перероб. та допов В. Я. Плаксієнка. Київ: Вид-во «SBA Print». 2022. с. 508

Додаткова

1. Фесун Т. П. Рибне господарство: традиції та інновації. Вітчизняний та світовий досвід: наук.-допом. бібліогр. показч. упоряд. Нац. ун-т харч. технол., Наук.-техн. б-ка. Київ. 2021. с. 221
2. Вдовенко Н. М., Кваша С. М., Богач Л. В., Шарило Ю. Є., Павленко М. М. Механізм забезпечення конкурентоспроможності рибальства та аквакультури України: колективна монографія. За. ред. проф. Вдовенко Н. М. К.: НУБіП України. 2019. 294 с.
3. Амонс С. Е. Економіка рибогосподарських підприємств. Методичні рекомендації для проведення практичних занять для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 0902 «Рибне господарство та аквакультури», напрям підготовки 6.09201 «Водні біоресурси та аквакультури», для здобувачів денної та заочної форми навчання. Вінниця: РВВ ВНАУ, 2019. 82 с.

Навчальне видання

Сербов Микола Георгійович
Сидорак Раїса Володимирівна

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ РИБНИЦТВА

КУРС ЛЕКЦІЙ

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності Н5 Водні біоресурси та аквакультура

Електронне видання мережевого використання

В авторській редакції

Затв. авт. 24.09.2026. Шрифт Times New Roman.
Системні вимоги: операційна система сумісна з програмним забезпеченням
для читання файлів формату PDF.
Обсяг 3,4 МБ. Зам. № 3251.

Видавець:
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
вул. Змієнка Всеволода, буд. 2, м. Одеса, 65001, Україна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8592 від 23.03.2026 р.
Тел.: (048) 723 28 39, e-mail: druk@onu.edu.ua